

Lunds universitet
Centrum för genusvetenskap

Kön, samhälle, vetenskap III
GNV103, 41-60 p
Termin HT02
Handledare: Diana Mulinari

Flykt, kön och medborgarskap

En studie av EU:s gräns- och flyktingpolitik ur ett
feministiskt perspektiv

Maja Sager

Abstract

Såväl i staters och myndigheters hantering av flyktingfrågor som i den forskning som behandlar flyktingar, asyl och EU:s gräns- och flyktingpolitik talar man mest om flyktingar utifrån en manlig norm. Men vad händer när kvinnor försöker fly till EU? Har EU:s gräns- och flyktingpolitik några könsspecifika konsekvenser för kvinnor? De diskursiva och strukturella ramarna utforskas kritiskt med avstamp i den kunskap och erfarenhet som genereras hos den svenska flyktingrörelsens aktörer.

Analysen bygger på intervjuer med sju personer från den svenska flyktingrörelsen. Med deras kunskap och analyser som utgångspunkt utforskar jag relevansen av kön i flyktsituationen och asylprocessen. De teoretiska utgångspunkterna bygger på ett ramverk av centrala statsvetenskapliga begrepp, så som medborgarskap, nationell identitet och politik, som jag utvecklar med tonvikt på feministisk teori och intersektionalitet.

Jag konstaterar att kvinnors möjligheter att fly till EU och deras säkerhet och förutsättningar under flykten påverkas könsspecifikt av de lagar och regleringar som tillsammans utgör Fort Europa. Jag konstaterar också att en strikt uppdelning mellan trafficking och människosmuggling i såväl talet om företeelserna som i arbetet mot dem blir mindre självklar när flyende kvinnors erfarenheter placeras in i bilden.

Vidare konstateras att den svenska lagen om uppehållstillstånd som skyddsbehövande till kvinnor som hotas av förföljelse på grund av kön leder till att genusrelaterade asylskäl ”nedvärderas”. Kvinnors asylberättelser tenderar oftare att placeras in i den privata, kroppsliga, kulturella eller ekonomiska sfären och deras möjligheter att få erkännande för sitt politiska aktörskap eller för de kränkningar de utsatts för kringkärs därmed. Givet de skillnader i sociala och ekonomiska rättigheter som föreligger mellan konventionsflyktingen och den som får uppehållstillstånd på andra grunder förefaller möjligheten att ta sig genom grinden till det substantiella medborgarskapet vara större för konventionsflyktingen.

Vad gäller utredningarna konstateras att myndigheterna inte uppfyller sina egna riktlinjer för hur kvinnors asylskäl ska förstås och hur kvinnor ska behandlas i asylprocessen. Oviljan att vidga möjligheterna att få asyl och uppehållstillstånd härleds till den exkluderande rörelse som pågår i EU – stängda gränser och snäv asyrrätt har blivit den strukturella och diskursiva förutsättningen för projektet att öppna gränserna, öka integreringen och skapa en berättelse om en gemensam ”europeisk identitet” inom EU.

I den sammanbindande analysen har jag visat hur kvinnor riskerar att företa en resa från nationens periferi i sitt hemland till en liknande perifer position i asyllandet.

1. INLEDNING	4
SYFTE/FRÅGESTÄLLNING	5
DISPOSITION	6
2. METOD OCH MATERIAL	7
METODOLOGISKA REFLEKTIONER	7
MATERIAL	8
<i>Intervjuer</i>	9
<i>Översikt över fältet</i>	10
3. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	12
MEDBORGARSKAP	13
NATIONELL OCH EUROPEISK IDENTITET	16
TILLÄMPNING OCH ANALYSENS UPPLÄGG	17
4. ATT FLY TILL FORT EUROPA	18
MÄNNISKOSMUGGLING OCH TRAFFICKING	21
5. LAG, PRAXIS, PROCESS.....	25
LAGTEXTEN	25
POLITIKBEGREPPET	29
UTREDNING	32
6. FRÅN PERIFERI TILL PERIFERI – EN SAMMANBINDANDE ANALYS.....	36
7. SAMMANFATTNING	40
8. REFERENSER	42
LITTERATUR	42
INTERNETKÄLLOR	43
OFFENTLIGT TRYCK	43
INTERVJUER	43
9. BILAGA	44
UTLÄNNINGSLAGEN 3 KAP.	44

1. Inledning

“Men hur bär de sig åt?” undrade Chamcha.
‘De beskriver oss’, viskade den andre djupt allvarlig. ‘Det räcker. De har beskrivningens makt och vi faller offer för alla bilder de sätter ihop.’”
(Rushdie 1991 s. 177)

I romanen *Satansverserna* diskuterar Salman Rushdie (1991) bland annat hur människor som invandrar till Europa förvandlas – en förvandling som sker i mötet med rasism, fördomar och olika typer av konstruktioner av De Andra. I boken tar sig dessa förvandlingar uttryck i fysiska mutationer.

Aleksandra Ålund (2003) refererar till en passage där en av bokens huvudpersoner, Saladin Chamcha, till slut lyckas frigöra sig från den djävulsmutation han drabbats av därför att han gett sig in i Storbritannien utan att vara medveten om den rasism, de fördomar och det koloniala arv som drabbar honom som indier. Först när han på ett diskotek befolkat av Londonförortens alla andragenerations-Andra möter dessa företeelser i form av vaxdockor av Thatcher och andra företrädare för den rasistiska staten med smärtsamt öppna ögon lyckas han åter bli ”sig själv” (Ålund 2003 s. 287-290).

Rushdie (1991) har placerat begynnelsen av Saladins mutation på stranden vid Engelska kanalen – på Storbritanniens fysiska yttre gräns. Trots att Saladin redan levt i Storbritannien under ett par decennier har han nu (efter att ha överlevt fallet från en Boeing 474 som sprängts i luften av okänd muslimsk befrielseörelse), genom att dimpa ner från skyarna rakt på den symboliskt och fysiskt hårdbevakade gränsen, förlorat all den ”engelskhet” han tyckt sig ha erövrat och istället börjat förvandlas till djävul – en av De Andra. Saladin har knappt hunnit förstå att han överlevt fallet, att bulorna i pannan är begynnelsen på djävulshorn, att det faktiskt är hans kära gamla England han hamnat i, förrän han blir brutalt misshandlad i gränspolisens piket (Rushdie 1991).

Det är ingen slump att mutationen börjar på gränsen. Rushdie poängterar genom sitt val av plats för mutationens början hur laddade Storbritanniens (eller låt oss säga Fort Europas) gränser är av föreställningar om vilka som ska hållas utanför och hur dom är, vilka det är som finns innanför och hur dom är, och varför gränserna ska vara stängda (eller öppna). Fort Europas¹ allt mer ointagliga murar är början och slutet på den cirkel som upprätthåller utestängningen av både de flyktingar och andra som försöker ta sig hit och av de immigranter och deras barn som redan lever i Europa.

Men vad skulle ha hänt om en kvinna singlar ner från det sprängda flygplanet? Skulle hon ha överlevt fallet? Vilka mutationer skulle hon ha antagit om hon

¹Uttrycket Fort Europa, som för tio år sedan hade karaktären av ett politiskt slagord, har blivit ett bredare accepterat begrepp som sammanfattar det projekt inom EU som kortfattat innebär att de inre gränserna öppnas upp för EU-medborgare medan de yttre gränserna skärps och blir svårare att ta sig igenom för människor utan medborgarskap i något EU-land (Stoltz 2000 s. 134).

överlevt landningen på den brittiska gränsen? Hade hon ens någon möjlighet att ge sig av? Den enda kvinna som finns med under huvudpersonernas fall från himlen är vålnaden av Reka Handlerskan som tog livet av sig och sina barn innan hon ens funderat på att köpa biljett till flighten från Bombay till London (jfr Rushdie 1991).

Rushdies huvudpersoner är relativt välbärgade personer som överskrider gränsen mellan Indien och Storbritannien på grund av kärlek, identitetskriser och annat. De skulle ha överlevt åtminstone fysiskt i Indien – och de kan vara lagligt i Storbritannien även om det kostar en del i form av utanförskap och lidande.

Men de mekanismer av utestängning och rasism som drabbar dem drabbar också personer som flyr till Europa från krig, förföljelse, rädsla och fattigdom. EU:s gränser täpps till mer och mer för varje år, och det är nog många som skulle ta chansen att hoppa från ett brinnande flygplan för att få hamna innanför Fort Europas murar. Utöver förstärkta gränskontroller består bygget av Fort Europa bland annat av visumkrav, transportörsansvar, kriminalisering av alla försök att ta sig in på ”alternativa” vägar och en allt snålare bedömning av asylskäl (jfr t ex Vestin 2002).

Såväl i staters och myndigheters hantering av flyktingfrågor som i den forskning som behandlar flyktingar, asyl och Fort Europa talar man mest om flyktingar utifrån en manlig norm. Jag ställer återigen frågorna jag ställde till Rushdies roman: Vad händer när kvinnor försöker ta sig in i Fort Europa? Hur ser kvinnors möjlighet att överleva, ta sig in och inkluderas ut? Vilka föreställningar och konstruktioner drabbas flyende kvinnor av? Har de ens någon möjlighet att ge sig av?

Dessa frågor beskriver ett enormt område av historia, rasism, könsmaktstrukturer och flyktingpolitik. Jag vill ta mig an åtminstone en del av detta område genom att kritiskt studera EU:s gräns- och flyktingpolitik utifrån ett feministiskt perspektiv. I det följande konkretiseras mitt syfte och frågeställning. Därefter dras riktlinjerna för textens disposition upp.

Syfte/frågeställning

Uppsatsens övergripande syfte är att utforska EU:s gräns- och flyktingpolitik utifrån ett feministiskt perspektiv.

Har EU:s gräns- och flyktingpolitik några könsspecifika konsekvenser för kvinnor?

Genom att kritiskt utforska de strukturella och diskursiva ramarna utifrån ett feministiskt perspektiv och komplettera berättelserna med den svenska flyktingrörelsens röster utforskas relevansen av kön i flyktingpolitiken.

Disposition

I kapitel 2 kommer jag att reflektera över de metodologiska ställningstaganden som gjorts samt presentera materialet. Under rubriken ”Metodologiska reflektioner” ger jag en överblick över de olika nivåer man kan närma sig frågeställningen på och positionerar mig bland dessa.

Tonvikten i uppsatsen är sju intervjuer med sex kvinnor och en man som är engagerade i den svenska flyktingrörelsen. Under rubriken ”Material” redovisas urval och tillvägagångssätt för intervjuarbetet. Dessutom presenterar jag kort andra typer av material som kommer att användas i analysen samt ger en överblick över det begränsade fältet av befintlig forskning om kön och genus i flyktingpolitik och asylrätt.

I det tredje kapitlet kommer jag att lyfta fram och diskutera mina teoretiska utgångspunkter. Först kartläggs det teoretiska landskap min uppsats befinner sig i genom en diskussion om vad feministiska perspektiv kan innebära för studier av internationella relationer. Därefter kommer jag att granska och utveckla några i grunden statsvetenskapliga begrepp, som har kommit att bli centrala även för genusvetenskapen, såsom medborgarskap, nationell identitet och politik.

Analysen är indelad i tre kapitel. Det första av dessa ”Att fly till Fort Europa” har en mer empirisk tonvikt. Efter en kort beskrivning av de lagar och regleringar som tillsammans försvårat möjligheten för personer utan medborgarskap eller uppehållstillstånd i något EU-land att ta sig in i EU, inleds en granskning av relevansen av kön i själva flyktsituationen. I delkapitlet ”Människosmuggling och trafficking” diskuteras därefter hur själva problematiseringen av Fort Europa delvis har utgått från normer om manliga eller åtminstone ”könlösa” flyktingar genom att separera fenomenen flyktingsmuggling och trafficking.

I kapitlet ”Lag, praxis, process” stegras därefter analysens teoretiska nivå och leder in på en diskussion om asyllagstiftningen, praxis och asylprocessen. Under rubriken ”Lagtexten” diskuteras hur genus spelar in i lagstiftning och bedömning av såväl genusrelaterade asylskäl som mer könsneutrala asylskäl. Jag för också en normativ diskussion kring de olika inriktningar som finns i debatten om hur kvinnors särskilda asylskäl ska kunna inbegripas i lagstiftning och praxis. Nästa delkapitel ”Politikbegreppet” fördjupar diskussionen om relevansen av politikbegreppet och i kapitlets sista del, ”Utredning”, diskuteras hur olika faktorer i själva utredningsprocessen får konsekvenser för asylsökande kvinnor.

I analysens sista kapitel ”Från periferi till periferi – en sammanbindande analys” mynnar diskussionen om asyllagen, praxis och utredning ut i en mer övergripande analys där jag tillämpar de debatter om medborgarskap och kön vars teoretiska ramar presenterats i teoridelen.

2. Metod och material

Metodologiska reflektioner

Min första ambition var att ge en bild av flyktens alla delar – det vill säga studera hela händelsekedjan från de situationer som utlöser flykten, villkor under flykten, gränsöverskridandet/-överskridandena, ansökningsförfarande, beslutsprocess och bosättning i det nya landet. Ambitionen var dessutom att titta på hela EU, inte bara Sverige, eftersom Sveriges flyktingpolitik dels är integrerad med EU:s genom Schengenavtalet, dels sakta harmoniseras med andra EU-länders flyktingpolitik i de delar som ännu inte ser likadana ut.

Fåfängan i dessa ambitioner blev snabbt uppenbar, men min frågeställning kallade på svar från alla flyktens delar – det fanns ingen självklar avgränsning eller mer intressanta delar. Istället har jag behållit min breda ansats under processen för att sedan fokusera på de punkter som under materialinsamlingens gång framträtt som mest problematiska eller intressanta för frågeställningen. Man kan också säga att jag fått använda mig av brister i min avgränsning – vissa delar av flyktsituationen finns det ingen forskning om sedan tidigare och inte heller någon större erfarenhet av bland de aktörer i flyktingrörelsen som jag intervjuat.

Vad gäller fokus på EU eller Sverige kommer jag att växla mellan dessa perspektiv. När det gäller den övergripande gräns- och flyktingpolitik som samordnas inom EU genom Schengenavtalet blir det naturligt att fokusera på EU-nivån. Diskussionen om asylprocessen, asylrätten och praxis kommer däremot främst att handla om svenska förhållanden eftersom jag enbart intervjuar aktörer i den svenska flyktingrörelsen. Men även här kommer avgränsningen delvis att styras av en brist: det finns få genusteoretiska analyser av den svenska flyktingpolitiken, varför jag även kommer att använda mig av studier och analyser som genomförts i andra EU-länder.

Den europeiska gräns- och flyktingpolitiken kan beskrivas på flera olika sätt – eller på flera olika nivåer:

- Lagtext och regleringar. I det här fallet Schengenavtalet och de enskilda nationernas lagar.
- Praxis. De vägledande beslut som tagits av kommissionen eller regeringen samt den praxis som utvecklats hos tull, polis och myndigheter vid implementeringen av lagarna.
- Diskurser: En annan nivå att närma sig ämnet är att kartlägga de diskurser och strukturer som är förutsättningar för, del av, eller blir konsekvenserna av, regel- och praxissystemen.

Lagar och praxis studerat ur genusperspektiv skulle främst handla om att ifrågasätta den manliga norm som präglar uppfattningen om vem som är flykting och *hur* man är flykting – hur tolkas de asylskäl som är specifika för kvinnliga flyktingar och hur bedömer man olika typer av genusrelaterad förföljelse? På diskursnivån skulle genusperspektivet innebära en diskussion om genusaspekter av begrepp som identitet, nation, gränser och medborgarskap.

På alla dessa tre nivåer får man en beskrivning av flykting- och gränspolitiken och dess genusrelaterade aspekter och konsekvenser som främst rör sig på en strukturell nivå. Det lämnas inget utrymme för individers erfarenheter, handlingar och motstånd i beskrivningarna. I och för sig handlar diskurserna och strukturerna i allra högsta grad om individer på så sätt att de påverkar individers liv, men människorna finns dock inte med som aktörer utan endast som strukturernas offer. En mer aktörsinriktad beskrivning av den europeiska gräns- och flyktingpolitiken skulle vara att låta berättelsen ha sin utgångspunkt hos de individer och organisationer som motarbetar de dominerande strukturerna och diskurserna. Genusperspektivet här skulle innebära att ta vara på de erfarenheter som byggs upp i det vardagliga arbetet med människor som försöker få asyl samt i den ständigt pågående analysen av, och försöken till påverkan på, nya lagar och praktiker i Sverige och EU. Var finns kvinnorna i de berättelser som aktörer i flyktingrörelsen kan berätta utifrån sina erfarenheter?

Jag kommer att närma mig området från alla de tre nivåer jag nämner ovan, men jag kommer att göra det främst med avstamp i aktörernas kunskap och analyser.

Material

De teoretiska utgångspunkterna kommer att presenteras och utvecklas i nästa kapitel där jag dels för en diskussion om vad ett feministiskt perspektiv på internationella studier i allmänhet och flyktingpolitik i synnerhet innebär. Jag kommer också att granska och utveckla centrala stats- och genusvetenskapliga begrepp som medborgarskap, nationell identitet och politik.

Grunden i det empiriska materialet är sju intervjuer med relevanta aktörer i flyktingrörelsen, urval och tillvägagångssätt beskrivs nedan.

Efter presentationen av intervjumaterialet följer en överblick över fältet i vilken jag kort presenterar några centrala undersökningar och utredningar som kommer att fungera som bakgrund till min analys.

Utöver intervjuerna och ”det befintliga fältet” kommer vissa delar av analysen att baseras på lagtexten i den svenska Utlänningslagen (se bilaga ”Utlänningslagen 3 kap.”) samt dokument från Migrationsverket (2001).

Intervjuer

Mitt främsta empiriska material består av intervjuer med relevanta aktörer i flyktingrörelsen. Det jag kallar flyktingrörelsen är en mångfald av organisationer och individer som har det gemensamt att de underkänner den svenska tillämpningen av asylrätten och att de på olika sätt arbetar för en humanare flyktingpolitik. Det finns förmodligen ingen konsensus angående vare sig innehållet i en "human flyktingpolitik" eller i den politiska analys och ideologi som ligger bakom ställningstagandena och kampen, men de uppenbara tragedier och kränkningar av asylrätten som ständigt pågår i Sverige förefaller fungera som en samlande kraft som gör att det på det stora hela finns en "enad front". Utöver renodlade flykting- och asylgrupper hittar man flyktingrörelsens delar utspridda bland vissa politiska partier (framför allt V, Mp och enskilda element i Fp), invandrarorganisationer, kyrkor, jurister och sjukvården.

Jag har intervjuat sju personer som alla haft relevant erfarenhet och kunskap för mina frågeställningar. De flesta har under flera år arbetat med praktisk hjälp och rådgivning till enskilda flyktingar och familjer men också med påverkans- och opinionsarbete på samhällsnivå. Några av dem har haft ett uttalat feministiskt engagemang och några inte, men alla har varit öppna för och sett mina frågeställningar som självklara i sammanhanget. Jag har valt ut de sju personerna med hjälp av kontakter och tips som jag fått del av genom mitt egna engagemang i flyktingrörelsen.

Intervjuerna har varit löst strukturerade och kretsat kring följande huvudfrågor:

- Din "plats" i flyktingrörelsen? Var, med vad, hur och varför arbetar du?
- Vad har du sett för konsekvenser av den europeiska asyl- och gränspolitiken i ditt arbete? Särskilda konsekvenser för kvinnor?
- Hur ser du på kvinnorörelsens roll i flyktingrörelsen? Vad skulle kvinnorörelsen kunna tillföra flyktingrörelsen?

Utifrån dessa huvudområden har jag låtit diskussionen föras vidare dit informanterna fört den. En del har valt att svara på frågorna genom att berätta om olika flyktingärenden och människooöden, andra fokuserar mer på lagtexter och strukturella förhållanden. Jag har dock försökt att behålla fokus på den erfarenhetsbaserade kunskap som mina informanter genererat genom dagligt engagemang och arbete med dessa frågor. Det är inte erfarenheter i form av personliga upplevelser jag är ute efter utan den kunskap informanterna skaffat sig genom sitt arbete och engagemang och de analyser de gör utifrån denna kunskap.

Analysen kommer inte att kretsa runt var och en av de tre huvudfrågorna, men de har alla varit relevanta på så sätt att de skapat olika infallsvinklar till ämnet och därmed bidragit till att informanterna fördjupat sina svar.

Trots att de flesta av informanterna inte haft något emot att få sina namn öppet redovisade har jag valt att fingera alla namn. Detta beror dels på att några ville förbli anonyma dels på att det är lättare att hålla analysen på ett mer teoretiskt plan om namnen är fingerade. Eftersom flera av informanterna är mer eller mindre

offentliga personer skulle jag känna mig skyldig att ge mer utförliga beskrivningar av bakgrunden och diskussionen runt de utdragna citaten och därmed riskera att ge texten formen av något slags reportage.

Givetvis är flyktingar själva de mest centrala aktörerna. Jag har intervjuat en kvinna som flytt till Sverige från Kosovo, men på grund av både praktiska och etiska skäl har jag dels begränsat mig till denna enda intervju dels beslutat att inte referera till den i min analys. De praktiska skälen handlar om tidsramarna för mitt projekt och svårigheter att få kontakt med kvinnor som flytt hit under senare tid och som vill berätta sin historia. De etiska skälen handlar om en avvägning mellan vad dessa intervjuer skulle kunna tillföra och den uppoffring det eventuellt skulle innebära för en kvinna som nyligen flytt hit och gått igenom det utdragna ansökningsförfarandet att återigen dra fram sin historia. Hade mitt projekt befunnit sig på en annan nivå hade kanske denna avvägning sett annorlunda ut, men med tanke på den begränsade spridning c-uppsatser vanligtvis har tyckte jag inte att det var berättigt att be fler kvinnor om deras historier.

Den intervju med en kvinna från Kosovo som jag trots allt har genomfört kommer dock att finnas med som en bakgrund för min egen förståelse av övrigt material. Jag har alltså med mig hennes berättelse i processen men kommer inte att referera till den. Utöver hennes historia har flera av informanterna berättat om flyktingar de lärt känna eller arbetat med under åren, alla dessa historier kommer inte att berättas i analysen men finns självklart med mig i analysarbetet, precis som andra erfarenheter jag fått av ett par års eget engagemang i flyktingrörelsen.

För att skapa en överblick i det varierande intervjumaterialet placerade jag in de olika resonemangen och berättelserna i ett schema under rubriker som mer eller mindre följde flyktens olika ”moment” samt en del andra teman som återkommit i intervjuerna. Schemat innehöll följande rubriker: förföljelse eller orsaker till flykten; flykt; utredning; beslut; medborgarskap, delaktighet i samhället och ”fortsatt liv i Sverige”; avvísning och återvändande; övergripande om hela flyktingsituationen; övergripande beskrivning av politiken; om motståndet; kvinnorörelsen och ”kvinna till kvinna”; modrande och barn. Dessa rubriker visade sig dock inte vara direkt användbara i analysen, varför denna inte kommer att följa intervjuschemat punkt för punkt. Man kan snarare se schemat som ett verktyg som i sin tur används för att i intervjumaterialet utkristallisera de delar som visat sig vara mest relevanta för min frågeställning.

Översikt över fältet

Litteraturen om EU:s flyktingpolitik är omfattande, framförallt inom studier i mänskliga rättigheter och juridik, men även inom statsvetenskap, sociologi och migrationsforskning. Litteratur som sätter fokus på genusaspekter av flyktingsituationen generellt eller vid flykt i närområdet står också att finna. Men analyser och studier av genusaspekter av EU:s gräns- och flyktingpolitik är desto svårare att hitta, undantaget den handfull framförallt jurister, som behandlar olika länders bedömning av genusrelaterade asylskäl.

Den enda rapport om svenska förhållanden jag kunnat finna är *Kvinnor på flykt*, en analys av åttio fall av genusrelaterad förföljelse som Maria Bexelius (2001) sammanställt. Hennes slutsatser visar att svenska myndigheter i mycket liten utsträckning är beredda att ge kvinnor som fruktar genusrelaterad förföljelse asyl eller uppehållstillstånd som skyddsbehövande. Hennes undersökning rör främst genusrelaterad förföljelse men diskussionen hon för är relevant för granskningen av kvinnors situation i asylprocessen oavsett asylskäl.

Heaven Crawley (2000, 2001) och Thomas Spijkerboer (2000) fokuserar dels på förutsättningarna för asylsökande kvinnor i Storbritannien respektive Nederländerna men gör även jämförelser på internationell nivå. Till skillnad från både Crawley och Bexelius finner inte Spijkerboer några kvantitativa skillnader i mängden bifall mellan manliga och kvinnliga asylsökande. Däremot lyfter han fram en bild av kvinnors situation i asylprocessen som till stora delar överensstämmer med de slutsatser som Crawley och Bexelius drar – en bild som visar på okunskap eller ovilja att ta hänsyn till genusaspekter som kan påverka kvinnors erfarenheter av flykt och förföljelse.

Dessa utredningar kommer i analysen att fungera som bakgrund till informanternas berättelser och min förståelse av dessa.

3. Teoretiska utgångspunkter

Under sjuttioalet växte det som då kallades kvinnoforskning fram inom en mängd olika discipliner. I början handlade det till stor del om att skapa kompletterande historier om sfärer, personer och händelser som dittills varit osynliga i forskningen. I samhällsvetenskapen handlade kvinnoforskningen till stor del om att lyfta fram kvinnors erfarenheter och använda dem som en relevant grund för kunskapsproduktion och politisk artikulering. Inom internationella relationer var denna första fas en tid av utforskning av hur den internationella arenan såg ut utanför de snäva ramar av nationalstater, diplomati och manliga aktörer som man dittills hållit sig inom (Cockburn 1998 s. 7). *The UN Decade for Women 1975-1985* markerade början på en snabb utvidgning av kunskapen om kvinnors och genusrelationers roll i världspolitiken (Peterson – Runyan 1999 s. 11).

Under åttiotalet skakades kvinnoforskarna i Europa och Nordamerika rejält av den kritik som riktades mot dem av Svarta feminister. Det var akademiker och aktivister från Nordamerika, Storbritannien och Tredje världen som kritiserade de Vita västerländska medelklassfeministerna för att ha skapat feministisk kunskap med sig själva som norm. Precis som män varit normen i den patriarkala politiken och kunskapsproduktionen var nu de Vita medelklassfeministerna från Europa och Nordamerika utgångspunkten för den feministiska kunskapen. Detta innebar att det skapats representationer av Kvinnan och problemformuleringar som hade lite att göra med Svarta kvinnors, och även med andra gruppers, vardag och erfarenheter (Stoltz 2000 s. 29).

Dels utifrån den här kritiken, dels utifrån problematiken med den marginaliserade positionen i förhållande till den ”vanliga” forskningen, utvecklades kvinnoforskningen vidare till genusvetenskap. Peterson och Runyan (1999) liknar genusperspektivet med en lins att se världen brytas genom: ”[...] we explore how world politics looks when viewed through a **gender-sensitive lens**. This lens enables us too ”see” how the world is shaped by gendered concepts, practices, and institutions” (s. 1). Det handlar alltså inte om en endimensionell kompletterande berättelse om vad kvinnor har för sig utan om ett nytt perspektiv på hela det område man studerar. Genusperspektivet är inte bara ett bihang, en parallell berättelse, utan ett verktyg för att gå in och ifrågasätta, diskutera eller utveckla de begrepp som bildar stommen i de manligt dominerade och normerade berättelserna (Peterson – Runyan 1999 s. 12-13). Utgångspunkten är att man ser konstruktionen av genus och de relationer och strukturer som skapas av dessa konstruktioner som en grundläggande ordnande social kategori som samspelar med andra sociala kategorier som klass, rasifierade grupper och sexualitet. Detta perspektiv på hur konstruktionerna av olika sociala kategorier samspelar med och går in i varandra har kommit att kallas intersektionalitet.

Inom det traditionellt extremt mansdominerade forskningsområdet internationella relationer har genusforskningen bidragit med att spränga de snäva

gränserna genom att påvisa hur genus, och i vissa fall kvinnor, är frånvarande på ett högst närvarande sätt. Cynthia Cockburn talar om en ”*present absence*” (1998 s. 12-13) i en studie av kvinnoorganisationers fredsarbete i konflikterna i Palestina, Nordirland och Bosnien. En central teoretisk uppgift i genusvetenskapliga studier av internationella relationer är dekonstruktion och rekonstruktion av nyckelbegrepp som säkerhet, politik, nation, stat och medborgare.

En feministisk och kritisk studie av flyktingpolitik innebär att flera av dessa nyckelbegrepp aktualiseras. Diskurser om gräns- och migrationspolitik handlar om sådant som nationell identitet, tillhörighet till nationen och medborgarskap. Bedömningen av flyktingskäl grundar sig på rekvisit så som förföljelse, politisk uppfattning, statligt skydd med mera och det krävs även här en fördjupad diskussion om medborgarskap för att man ska kunna belysa deras genusspecifika innehåll och genusspecifika tolkningar av dessa begrepp.

Pauline Stoltz (2000) konstaterar att intersektionella studier av rasifiering och genus till stor del saknas i den svenska samhällsvetenskapliga kontexten. Hon framhåller relevansen av diskussioner om medborgarskap och identitet kopplat till flyktingkvinnor och Svarta kvinnor som en viktig startpunkt för ett intersektionellt perspektiv (s. 23).

De studier som hittills gjorts om kvinnor i asylprocessen i olika västeuropeiska länder har framför allt tagit avstamp i juridiska diskussioner. En förklaring till detta kan vara att övriga samhällsvetenskaper, som till exempel statsvetenskap och sociologi, har nationalstaten som främsta analysenhet, medan det i studier av internationell rätt har utvecklats en tillgänglig begreppsapparat på området i och med det ökade fokuset på universella mänskliga rättigheter och folkrätt. Inom statsvetenskapen har det helt enkelt inte funnits tillgång till ett tillämpbart språk.

I den begreppsdiskussion som inleds i det följande ska jag därför utveckla några centrala begrepp dels med avseende på genus och intersektionalitet, dels med målet att spränga deras begränsning till skeenden inom nationalstaten och vidga dem till att även inbegripa rörelse mellan nationalstater samt fenomen som står bortom, eller över, nationalstaten.

Medborgarskap

I artikeln ”Vart tog den sociala dimensionen vägen? Medborgarskap, multikulturalism och social exkludering” presenterar Carl-Ulrik Schierup (2003) den analys av de medborgerliga rättigheternas utveckling som gjort sociologen T.H. Marshall till en av medborgarskapsteorins klassiska tänkare. Marshall, som var verksam i mitten av nittonhundratalet, talade om tre typer av medborgerliga rättigheter - civila, politiska och sociala rättigheter. De civila rättigheterna uppstod under upplysningens och franska revolutionens 1700-tal och handlade främst om individuell frihet från statliga kränkningar av äganderätten eller andra personliga fri- och rättigheter. Under 1800-talet utvecklades de politiska rättigheterna som skulle garantera alla medborgares möjlighet att delta i och påverka det politiska

beslutsfattandet. I och med 1900-talets sociala rörelser fick de sociala rättigheterna genomslag - framväxten av välfärdsstater skulle ge medborgarna ett visst mått av ekonomisk och social trygghet. Medan klassiska liberaler såg de civila och politiska rättigheterna som medborgarskapets kärna, framhöll Marshall att tillsammans med de sociala rättigheterna så skapade de tre delarna förutsättningarna för varandra – alla tre typer av rättigheter är grundläggande för medborgarskapet (Lister 1997 s. 15).

Dagens medborgarskapsteori förhåller sig på många sätt kritisk till Marshalls teorier, men dessa har ändå en viktig roll som diskussionens avstampbräda. Schierup framhåller bland annat att Marshall ”förutsatte en enhetlig nationalstat utan att beröra förekomsten av de särskilda problem som konfronterar kvinnor, etniska minoriteter eller invandrare” (Schierup 2003 s. 243). Först och främst har den utveckling av de medborgerliga rättigheterna över tid som Marshall beskriver sett helt annorlunda ut för kvinnor och när rättigheterna till slut har uppnåtts formellt har de reella möjligheterna för kvinnor att utöva dem begränsats av patriarkala och manligt normerade strukturer (s. 243-4). På liknande sätt har rasifierade grupper saknat reell tillgång till de institutioner och praktiker som krävs för att kunna utöva medborgarskapets hela innehåll. Denna del av kritiken mot Marshall har utmynnat i en debatt om *formella* och *substantiella* rättigheter. Medan fokuset på det formella medborgarskapet alltså till stor del förutsätter en homogen enhetlig nationalstat så kommer diskussionen om substantiellt medborgarskap att handla om olika gruppers faktiska möjligheter att utöva medborgarskapet (Schierup 2003 s. 244).

Men även om diskussionen om det substantiella medborgarskapet öppnar för en mer pluralistisk syn på nationalstatens medlemmar så stannar den ändå kvar *inom* nationalstatens gränser. Traditionellt har diskussionen om medborgarskap rört sig just inom gränserna för nationalstaten, och därför, menar Ruth Lister (1997) i boken *Citizenship. Feminist perspectives*, har medborgarskapsdebatten inte kommit att inbegripa de människor som befinner sig i rörelse mellan nationalstaterna (s. 42).

Lister visar på de motsatta rörelser som sker inom och kring nationalstaten: å ena sidan ifrågasätts och hotas nationalstatens position genom globalisering och regionalisering, å andra sidan har nationalstatens maktutövning i form av exkludering vid och inom sina gränser accentuerats kraftigt under de senaste decennierna. Dessa rörelser menar Lister visar att medborgarskapet fortfarande är en aktuell kärnpunkt för diskussionen men hon vill alltså vidga den till ett internationellt perspektiv på medborgarskapet.

Nationalstaten kan sägas vara försedd med två uppsättningar gränser – den första reglerar tillträdet till territoriet, den andra reglerar tillträdet till medlemskap. Oavsett om du migrerar för att söka arbete, förena dig med din familj eller söka skydd undan förföljelse möter du samma uppsättning grindar som alla regleras av nationalstaterna med hjälp av medborgarskapets dubbla funktioner – inkludering och exkludering. De grindar du måste passera är först den som leder in till territoriet, sedan måste du passera grinden till uppehållstillstånd och till olika typer av status som avgör tillgång till sociala och civila rättigheter. Därefter återstår grinden till det formella medborgarskapet (Lister s. 47). Tillgången till ett

substantiellt medborgarskap som Schierup diskuterar kan ses som den slutgiltiga grinden på vägen (2003 s. 244). Samtliga grindar regleras av staters makt att använda medborgarskapet för att välja in eller stänga ut olika grupper av människor.

Att bli nekad fysiskt tillträde till ett territorium är den absoluta exkluderingen. Man kan se såväl exkludering som inkludering som ett kontinuum med fysisk exkludering som den ena extremen och den socialt och legalt inkluderade medborgaren som den andra. Längs vägen mellan dessa punkter finner vi dels de som nekas permanent uppehållstillstånd eller medborgarskap, dels de som fått del av dessa formella rättigheter men likväl exkluderas socialt, politiskt och ekonomiskt (jfr Lister 1997 s. 42-8).

Uppbyggnaden av Fort Europa är enligt Stoltz (2000) en konkret uppvisning av samspelet mellan inkludering och exkludering. *Inom* EU sker en rörelse av ökad inkludering och integrering över gränserna. Denna integrering sker genom att gränserna inom EU öppnas upp, men till lika stor del bygger integreringen på att de yttre gränserna stängs för människor som inte är medborgare i något EU-land. För medborgare i de stater som utgör EU kommer denna rörelse att innebära att gränser suddas ut och att deras rörlighet ökar, men för andra grupper kommer samma rörelse att innebära en begränsad rörelsefrihet och mer uteslutande gränser. Konsekvensen av konstruktionen av ett europeiskt ”Vi” blir en samtidig konstruktion av ett icke-europeiskt ”De Andra”. Detta innebär att exkluderingen inte stannar vid de fysiska gränserna utan även handlar om exkludering av människor som inte platsar i konstruktionen av ”den europeiska identiteten” vid de ”inre” gränserna till substantiellt medborgarskap och social inkludering (Stoltz 2000 s. 134-136).

Om såväl formella som substantiella nationella medborgarskap är otillgängliga för vissa grupper i de europeiska nationalstaterna visar Peo Hansen (2000) hur det framväxande EU-medborgarskapet är än mer avlägset för, framförallt, rasifierade grupper. Han menar att EU-medborgarskapet inte har samma innehåll som de traditionella nationella medborgarskapen. Istället för de nationella medborgarskapets civila, politiska och sociala rättigheter handlar EU-medborgarens rättigheter om rörlighet, konsumtion och något slags identitetsbaserad europeisk tillhörighet. Han menar att den nyliberala ekonomiska politiken som förs i EU-länderna urholkat de nationella medborgerliga rättigheterna. Nationalstaterna låter detta ske med hänvisning till EU-medborgarskapet som möjlig ersättare för det ”förlorade” nationella medborgarskapet – men EU-medborgarskapet innehåller, som sagt, inte de grundläggande rättigheter som de nationella medborgarskapen har gjort. Eftersom EU-medborgarskapet till stor del grundas på identitet och rörlighet är det inte tillgängligt för de rasifierade grupper som räknas som De Andra i förhållande till ”den europeiska identiteten”. Flyktingar blir i värsta fall exkluderade från såväl det nationella medborgarskapet EU-medborgarskapet, och även om de får nationella medborgarskap så kanske dessa har minskat i betydelse.

Medborgarskapets genusdimensioner är en springande punkt i hela flyktsituationen. Både möjligheten att arbeta politiskt på traditionellt vis i formella

organisationer och själva definitionen av vad som är politiskt arbete utgår från den manligt normerade medborgarens aktiviteter.

Nationell och Europeisk identitet

Parallellt med en utveckling i Europa som innebär ökad arbetslöshet, minskad social och ekonomisk trygghet samt segregering och uteslutning av rasifierade grupper, skapas aktivt inom EU en diskurs om en gemensam europeisk identitet som bygger på ”nedärvda” kulturella och moraliska värderingar om rättvisa, demokrati och så vidare. Peo Hansen (2000) utgår från att konstruktionen av den ”europeiska identiteten” handlar om ett försök att skapa legitimitet och demokratisk genklang för EU-projektet. Han menar att EU i grund och botten handlar om transnationell ekonomisk integration. Den sociala verkligheten i Europa kan inte bekräfta EU – alltså måste andra argument till. Vi ska samarbeta därför att Vi är lika varandra och för att hjälpa varandra och hålla ihop mot De Andra – De Olika. Den utestängande migrationspolitiken och den statliga rasismen bildar en ond cirkel – gränserna runt EU legitimeras med en gemensam europeisk identitet, och det som kallas gemensam europeisk identitet har de stängda gränserna som föreställd förutsättning.

I artikeln *Etnicitet, medborgarskap och gränser* av Aleksandra Ålund (2003) diskuterar hon hur föreställningar om enhetliga nationella och etniska grupper är konstruktioner som utgår från en nationalstats behov av att legitimera sin existens och den maktutövning som sker i nationalstatens namn. Hon betonar den könade karaktären i nationalistiska föreställningar. Symboliken kring nationen handlar först och främst om en manlig gemenskap av familjeöverhuvuden. Kvinnors roll i förhållande till nationen blir ambivalent: samtidigt som kvinnor underordnas i myten om det nationella broderskapet och därmed blir De Andra, så är det kvinnorna som ska reproducera nationen, de är ”mödrar till nationens söner” (Ålund 2003 s. 285). Kvinnor som tillhör rasifierade grupper blir dessutom De Andra i fler bemärkelser.

Ålunds diskussion om kvinnors och rasifierade gruppers förhållande till nationen rör sig främst i en europeisk kontext. Men i flyktprocessen är nationens könade aspekter relevanta inte bara för analysen av ”vad som händer” när kvinnor flyr till och/eller bosätter sig i ett nytt land utan också för analysen av den förföljelse specifikt kvinnor drabbas av. Föreställningar om kvinnor som både nationens underordnade och dess reproducerande kraft är en av orsakerna till att våldtäkt och sexualiserat våld används i krigsföring och för att kränka folkgrupper. I *Refugees and Gender. Law and Process* citeras VM Moghadam av Heaven Crawley (2001):

It is in the context of the intensification of religious, cultural, ethnic and national identity ... that we see *the politicisation of gender, the family and the position of women* (Moghadam i Crawley 2001 s. 27).

Kvinnors förhållande till nationen innebär också att de kan komma att straffas om de inte håller sig inom de ramar som givits för reproduktionen av nationens identitet och befolkning. Crawley skriver:

These two aspects of national identity (re)construction – biological and symbolic – mean that the nationalist agenda increasingly assigns to women the rather onerous responsibility for the reproduction of the group – through family attachment, domesticity and maternal roles – with particular consequences for women who refuse, fail or are unable to conform to such norms (Crawley 2001 s. 32).

Tillämpning och analysens upplägg

Man kan tycka att resonemangen om kvinnors relation till medborgarskap, nationalstat, nationell identitet och rasifiering är abstrakta och att det är otydligt vad detta får för konsekvenser för kvinnor i vardagen och samhällslivet. Men i det följande kommer jag att visa på tillämpningen av dessa debatter om medborgarskap och kön vars teoretiska ramar presenterats ovan och visa hur kvinnors relation till staten och position i samhället kommer att manifesteras på olika sätt under flykten och asylprocessen.

Analysen är indelad i tre kapitel. Det första av dessa ”Att fly till Fort Europa” har en mer empirisk tonvikt. Efter en kort beskrivning av de lagar och regleringar som tillsammans försvårat möjligheten för personer utan medborgarskap eller uppehållstillstånd i något EU-land att ta sig in i EU, inleds en granskning av relevansen av kön i själva flyktsituationen. I delkapitlet ”Människosmuggling och trafficking” diskuteras därefter hur själva problematiseringen av Fort Europa delvis har utgått från normer om manliga eller åtminstone ”könlösa” flyktingar genom att separera fenomenen flyktingsmuggling och trafficking.

I kapitlet ”Lag, praxis, process” stegras därefter analysens teoretiska nivå och leder in på en diskussion om asyllagstiftningen, praxis och asylprocessen. Under rubriken ”Lagtexten” diskuteras hur genus spelar in i lagstiftning och bedömning av såväl genusrelaterade asylskäl som mer könsneutrala asylskäl. Jag för också en normativ diskussion kring de olika inriktningar som finns i debatten om hur kvinnors särskilda asylskäl ska kunna inbegripas i lagstiftning och praxis. Nästa delkapitel ”Politikbegreppet” fördjupar diskussionen om relevansen av politikbegreppet och i kapitlets sista del, ”Utredning”, diskuteras hur olika faktorer i själva utredningsprocessen får konsekvenser för asylsökande kvinnor.

I analysens sista kapitel ”Från periferi till periferi – en sammanbindande analys” mynnar diskussionen om asyllagen, praxis och utredning ut i en mer övergripande analys där jag tillämpar de debatter om medborgarskap och kön vars teoretiska ramar presenterats i teoridelen.

4. Att fly till Fort Europa

Schengenavtalet kan sägas handla om öppnare gränser och friare rörlighet – inom EU. Baksidan av denna öppenhet och rörlighet är den skärpning av de yttre gränserna som i diskursen om den Europeiska gemenskapen framställs som öppenhetens förutsättning (jfr Hansen 2001, Stoltz 2000 s. 135). Schengenavtalet innehåller ett antal mekanismer som bidragit till att det allt sedan nittiotalet blivit svårare för flyktingar och asylsökande att ta sig in i Europa.

Sanna Vestin (2002) framhåller visumtvånget som ”den viktigaste stenen i EU:s gemensamma mur mot omvärlden” (s. 142). Idag måste medborgare från mer än 130 länder ha visum för att komma in i EU och det har också blivit svårare att få visum. I de flesta länder måste man söka asyl på plats i landet, man kan alltså inte söka från ambassader eller konsulat i andra länder. Möjligheten att ta sig in blir därmed en förutsättning för att överhuvudtaget kunna söka asyl – trots detta beviljas vanligen inte visum för asylsökande, eller ens potentiella asylsökande. Om det misstänks att du kan tänkas vilja söka asyl (om du till exempel kommer från ett land som många flyr från) kan detta vara en grund för att inte utfärda visering (Vestin 2002 s. 143).

I en rapport från FN:s flyktingkommissariat UNHCR kritiserar Morrison och Crosland (2001) EU för att underminera en av de grundläggande mänskliga rättigheterna - rätten att söka asyl. De konstaterar att regeringarna och EU skapar olika hinder för så kallade ”illegala migranter” utan att bry sig om att dessa regler också kommer att stänga ute asylsökande (s. 8-9).

Enligt Dublinkonventionen, som är en del i Schengenavtalet, måste du söka asyl i det första EU-land du kommer till. EU och de olika staterna har dessutom en bred syn på vad som räknas till ”säkert tredje land” – har du rest in från något av dessa länder måste du stanna där och söka asyl. Ett problem är att varken EU:s stater eller de länder som klassas som ”säkert tredje land” har samma asyllagstiftning. Exempelvis kan en person som egentligen skulle klassas som flykting eller skyddsbehövande i Sverige avvisas till Tyskland med hänvisning till Dublinkonventionen även om man i många fall har vetat att personen inte kommer att få skydd där (Vestin s. 143-5).

Transportörsansvaret innebär att flygbolag och andra transportbolag får betala återresan om de låtit en person resa in i EU utan giltiga resedokument. I vissa länder får transportbolaget också höga bötesstraff. Vestin påpekar att det är en naturlig del i flyktsituationen att ha svårighet att få tag på giltiga resedokument och att transportörsansvaret därför får till följd att många asylsökande hindras att komma in i EU (2002 s. 143-4).

Visumtvånget, Dublinkonventionen och transportörsansvaret är exempel på några av de mest exkluderande mekanismerna i Schengenregelverket. Vestin (2002 s. 140-152) nämner en rad andra lagar och regler som handlar om skärpta

gränskontroller, samordnade register och ökad kriminalisering av olika typer av hjälp till asylsökande.

Flyktingsmugglingen har ökat i samma takt som regelverket i Schengenavtalet har dragit åt kryphålen in i EU. I intervjuerna beskrivs smugglingen som en direkt konsekvens av den hårdare politiken:

”Det är ju vår och framför allt EU:s politik som har skapat smugglarna.”
(Ove s. 6)

”Smugglingen av flyktingar har ökat katastrofalt sedan Schengenmuren har byggts upp.” (Marianne s. 3)

”Ju hårdare det dras åt ju mer använder man flyktingsmugglare naturligtvis. Det är ju inte mer än naturligt att man gör det, jag menar, finns det inga andra vägar och man måste ut så tar man till alla medel.” (Judith s. 6-7)

“Ingen vill ha några iranier. Det var ju hemskt. Och det är ju det som gör att man måste betala för att åka vidare. Det finns inget annat sätt. Vad ska man göra? Alltså jag menar vi är ju människor, alla har ju rätt till att leva. Och ingen bryr sig om vi lever eller inte, men jag har min rätt och jag vill ha hand om mitt eget liv, det finns inget annat sätt. Vad ska man göra?” (Bahari s. 3)

Morrison och Crosland (2001) konstaterar att trots att kvinnor och barn är en klar majoritet bland världens flyktingar utgör de en mindre andel bland de som lyckas ta sig via smugglare till Europa. De kopplar detta faktum till en annan viktig iakttagelse: möjligheten att fly med hjälp av smugglare är avhängig av ekonomiska resurser och kontakter.

Given the financial and humanitarian costs involved in irregular migration, asylum in the European Union is also not an equitable form of protection. It advantages those with the money and the connections required to engage the services of the smuggler (Morrison - Crosland 2001 s. 21).

Ett tydligt bevis på detta är enligt Morrison och Crosland den skillnad i socioekonomisk bakgrund man kan urskilja mellan asylsökande i Europa och kvotflyktingar (som får tillfälligt eller permanent skydd genom olika typer av FN-program). De fattigaste och mest marginaliserade grupperna har sannolikt minst chans att betala för att ta sig till EU och söka asyl.

”...fruktansvärda summor som familjerna då hjälper till med för att rädda livet på den här människan. Jag menar att det är inte plånboken som avgör om man är flykting eller ej naturligtvis. Fattiga flyktingar, ja hela familjer, har skuldsatt sig för resten av livet.” (Marianne s. 2-3)

Den socioekonomiska faktorn som möjliggörare (eller omöjliggörare) av flykt innebär såklart att fattiga av alla kön påverkas, men givet den globala feminiseringen av fattigdom kommer kvinnor att påverkas mest av att EU:s asylpolitik har karaktären av en ”’Cadillac service’ accessible to only a small minority of the world’s refugees” (Morrison - Crosland 2001 s. 21). Detta innebär inte ett ifrågasättande av skyddsbehovet hos de som lyckas ta sig till EU utan det

visar snarare att dessa endast är en bråkdel av alla de som skulle behöva det skydd som EU:s stater lovat att ge genom olika konventioner.

Kvinnors begränsade tillgång till offentligheten och kvinnors begränsade ekonomiska tillgångar är de faktorer som lyfts fram som mest problematiska när det gäller kvinnors möjligheter att ta sig in i EU:

”En ensam kvinna utan kontakter och pengar har kanske ännu svårare att hitta smugglare, än en man med kontakter. Om hon flyr undan sin familj, kanske hon inte har något kontaktnät utanför familjen och utanför landet.” (Anna s. 2)

Utöver dessa mer ekonomiska resonemang finns det inte mycket skrivet om själva flyktsituationen. Men i intervjuerna framträder bilden av att flykten med självklarhet är svårare för kvinnor. Flyktsituationen förefaller innebära att de patriarkala strukturerna dras till sin spets. Ansvar för barnen och det reproduktiva arbetet blir svårare, tyngre och än mer ensidigt kopplat till kvinnorna; utsattheten för sexualiserat våld ökar. Kvinnors möjlighet att skydda sig själva och sina barn påverkas av att befinna sig i den kriminella värld flyktingsmugglarnas nätverk utgör:

”Vi hörde sådana hemska historier om att kvinnor som hade flytt med barn hade blivit våldtagna, tagits ifrån sina ägodelar, pengar och blivit lämnade kvar i bergen, det var många som hade dött på grund av detta.” (Bahari s. 2)

”Kvinnor är kanske som vanligt lite mer utsatta, de ska ta hand om barnen, tänka på barnen och hela familjen och så vidare” (Judith s. 7)

”Jag har kontakt med två unga kvinnor som kommit hit via smugglare, de och deras familjer som skickade dem var rädda och oroliga. De hade försökt allt, besöksvisa, turistvisa och dylikt, men till slut var de tvungna att använda smugglare.” (Kristin s. 1)

”Kvinnor är mer utsatta i alla led: flykten, asylprocessen, besluten. Jag tycker att den erfarenhet jag fått efter sex års arbete med flyktingar säger mig att kvinnor är mer utsatta som flyktingar och asylsökande. De drabbas hårdare av den restriktiva asylpolitiken. Allting är väldigt subtilt men med min erfarenhet kan jag konstatera att kvinnor förfördelas i systemet. Kvinnor är mer rädda och utsatta i smugglingen, i asylprocessen och i besluten. (Kristin s. 2)

Bland en del av informanterna finns en mer ambivalent inställning till smugglarna:

”Det är en avskyvärd business egentligen, men de som gör det och skor sig på andra människors olycka de upprätthåller i alla fall asylrätten i Europa! Annars kommer man ju inte in här.” (Kristin s. 5)

”... många av de här som kallas smugglare, är ju faktiskt folk som jobbar med att hjälpa”. (Ove s. 6)

Även om smugglingen främst förefaller bygga på vinstintressen är det nog omöjligt att bedöma till vilken grad smugglingen motiveras av enbart ekonomiska

intressen eller av vilja att hjälpa, men det framförallt Kristin poängterar är att oavsett drivkraft blir smugglarna för de flesta flyktingar förutsättningen för att det överhuvudtaget ska vara möjligt att ta sig in i EU.

Människosmuggling och trafficking

I artikeln ”Human Smuggling, national security, and Refugee Protection” undersöker Aninia Nadig (2002) begreppet människosmuggling och vilka konsekvenser synen på denna företeelse har för flyktingar och för den nationella och samhällseliga känslan av säkerhet i mottagarländerna. I en begreppsdiskussion i inledningen betonar hon distinktionen mellan människosmuggling (*human smuggling*) och trafficking (*human trafficking*). Huvudskillnaden, menar Nadig (s. 6-7), är det frivilliga inslaget i människosmuggling (frivilligt på så sätt att migranten accepterar överenskommelsen) å ena sidan och det ofrivilliga inslaget och det sexualiserade våldet i trafficking å andra sidan. Jag vill innan jag fortsätter det här resonemanget betona att grundorsaken till trafficking ligger i mäns efterfrågan på att betala för att få utnyttja kvinnors kroppar, den här diskussionen kommer dock främst att fokusera på de strukturer och situationer som bidrar till att kvinnor hamnar i trafficking och att nätverken för människohandel fungerar som de gör. Jag vill också påpeka att trafficking inte bara handlar om kvinnor som utsätts för sexuellt våld utan också om kvinnor, barn och män som tvingas till andra former av slaverilikhande arbete, men min diskussion kommer dock att fokusera på just kvinnor i människohandeln.

Rent begreppsligt är uppdelningen mellan människosmuggling och trafficking säkert viktig, men om man sätter flyende eller av andra orsaker migrerande kvinnor i fokus så kan man nog inte utgå från en tydlig skiljelinje mellan dessa båda företeelse.

”Om man befinner sig i en situation där man känner sig hotad eller där familjen har förskjutit en och man inte riktigt vet vart man ska ta vägen, [...] i det läget kan man nog lättare lockas om det är någon som pratar om att man kan få jobb eller dylikt.” (Anna s. 3)

”[Ä]ven som asylsökande kan man ju hamna i beroendeförhållanden [gentemot smugglare] som gör att man i slutändan kanske jobbar svart eller på något annat sätt som man egentligen inte hade tänkt sig från början.” (Hanne s. 1)

”Jag kan ju föreställa mig att liknande problem i hemlandet kan göra att man hamnar i olika situationer beroende på vad för utväg man hittar, [...] att man lyckas fly med hjälp av en smugglare eller man får kontakt med någon som lovar jobb och som visar sig har tänkt sig att man ska vara prostituerad.” (Hanne s. 1)

Morrison och Crosland (2001) konstaterar att engagemanget bland internationella människorättsorganisationer varit stort i kampen mot trafficking. Framför allt vad gäller de offer för trafficking som utsätts för sexuellt våld och tvång.

Distinktionen mellan begreppen trafficking och smuggling är viktigt, menar författarna, för att man ska kunna fokusera på dessa utsatta kvinnor. Men de bekräftar också att denna uppdelning ibland innebär att man osynliggör att det bland den grupp kvinnor som utsätts för trafficking finns de som har asylskäl i botten och som hamnat i trafficking på grund av sin utsatthet i hemlandet.

[T]here has been much less human rights interest in migrants that enter into smuggling or trafficking to escape persecution, or how the trafficking process itself might be grounds for asylum (Morrison - Crosland 2001 s. 2).

Om man lyfter fram att just den otrygghet och sårbarhet förföljda kvinnor befinner sig i, eller kvinnor på flykt hamnar i, kan vara förutsättningen för att de ska tvingas eller luras in i den internationella handeln med kvinnokroppar blir uppdelningen mellan smuggling och trafficking inte lika självklar. När man entydigt säger att trafficking och människosmuggling är helt olika separata företeelser reflekterar man en manligt normerad syn på vem som är flykting och *hur* man är flykting. Man osynliggör att många kvinnor säkert hamnar i kvinnohandeln just därför att de lever under omständigheter som kanske skulle kunna klassa dem som flyktingar eller skyddsbehövande. Informanternas uppfattning färgas också av en vidare syn i förhållande till rådande praxis på vad som skulle kunna tolkas som asylskäl och vad som *borde* räknas som asylskäl, denna vidgning av tolkningarna kommer jag att återkomma till i nästa kapitel.

”Ett av våra argument har ju varit att de har ju skäl i botten, de har flytt från *hotet* att tvingas arbeta som prostituerade i sina hemländer. [...] Kvinnor som hotas av prostitution, deras liv är ju hotat.” (Marianne s. 7)

”[I] svensk asylrätt är ju begreppet asylskäl oerhört begränsat, så det är kanske inte så sannolikt att de flesta [av de kvinnor som hamnat i trafficking, förf. anm.] skulle ha det, men [...] jag vet till exempel att under Kosovo-krisen, alltså när den stora mängden kosovoalbaner fördrevs från Kosovo, då var det efter några månader en väldigt stor trafik av albanska kvinnor som smugglades, eller som erbjöds jobb eller även kidnappades och så vidare. [...] Det är klart att dom var ju flyktingar på samma sätt som alla andra kosovoflyktingar. [...] Så att där är det ju bara olika sätt att ta sig därifrån, eller rättare sagt att man befinner sig redan i en sån utsatt situation att man råkar ut för den här kidnappningen i någon form, det kan man väl kalla det även om de luras att man ska få ett jobb.” (Hanne s. 1)

Under samtalen om trafficking lyfter flera av informanterna fram hur traffickingen i sig blir ett asylskäl oavsett om man hade asylskäl ”från början”. Man kanske hotas av de människor som kidnappat/lurat en in i hanteringen, eller så riskerar man att bli utstött av familjen eller lokalsamhället vid ett eventuellt återvändande.

”Framförallt när det gäller trafficking tror jag att det handlar om smugglarna som finns i hemlandet och om social utstötning – att man som ensam kvinna inte har så många möjligheter. Och där glömmar man ofta att det är asylskäl, många tror att det handlar om humanitära skäl och inte asylskäl.” (Anna s. 3)

FN:s flyktingkommissariat UNHCR har rekommenderat staterna att ge skydd åt kvinnor som drabbats av trafficking men för närvarande ligger ett förslag hos

riksdagen som innebär att kvinnor som utsatts för trafficking endast ska få tillfälligt uppehållstillstånd. Flera informanter pekar på detta som ett bevis på att svenska myndigheter inte förstått eller inte bryr sig om att offer för trafficking är i behov av skydd.

”Det skulle förvåna mig mycket om inte FARR [Flyktinggruppernas och Asylkommittéernas Riksråd, förf. anm.] krävde att offer för människohandel ska kunna få uppehållstillstånd på den grunden. Det är ju en diskussion som har varit och om det förslag som ligger går igenom så ska de ju få temporära uppehållstillstånd. Men det har vi ju sett även från olika asylfall att skickas man tillbaka efter en sådan historia då är man ju i de flesta länder utstött, så där har du ju nästa steg i kedjan: då blir det egentligen ett asylskäl även om det inte fanns från början.” (Hanne s. 2)

”Kvinnor som tagits hit och utnyttjats, idag hörde jag att Bodström föreslagit att de ska få tillfälligt uppehållstillstånd, men det är ju att utnyttja dem säger jag, att ge dem tillfälligt uppehållstillstånd för att de ska berätta hur de kommit hit och sen kasta tillbaka dem. Det här måste hela kvinnorörelsen ställa upp på, de ska ju ha skydd här! Ingen kvinna ska behöva sälja sig! Och Bodström och Sahlin och jämställdhetsministern vill ge tillfälligt uppehållstillstånd. Vadå tillfälligt uppehållstillstånd? Det är ju inget skydd! Tillfälligt betyder att de ska tillbaka, vad ska de då tillbaka till? Är de såhär vi respekterar kvinnor? Först utnyttjar vi dem och de ska lämna information, och sen, tänk om de blir mördade när de kommer tillbaka?! Jag tycker inte att tillfälligt uppehållstillstånd är någon lösning.” (Marianne s. 6)

På samma sätt som flyktingsmugglingen anses vara en direkt effekt av EU:s visumkrav, asylpolitik och så vidare skulle trafficking delvis kunna tolkas som en följd av den striktare immigrationspolitiken. Men EU:s och Sveriges bekämpning av trafficking handlar framförallt om ökade gränskontroller, alltså en skärpning av det Fort Europa som förefaller vara ett av traffickingens bränslen.

”I och med att man har strypt de legala vägarna till spontan invandring, så har man ju öppnat en väldigt lukrativ marknad för människosmugglare och människohandlare. [...] Fanns det legala vägar så skulle det ju finnas mycket mindre anledning att begagna sig av [människosmugglare/-handlare]. EU är ju aktivt i kampen mot människohandeln som sådan, och andra fasen i kampen mot den spontana invandringen är ju just att slå ner på de illegala vägarna, att jaga smugglarna. Men det är ju lite självförvållat.” (Hanne s. 2)

”Från myndighetshåll pratar man mycket om detta, att hårdare kontroller och den biten är viktigt för att skydda kvinnorna. Där ser man ju en tydlig tendens att man ser lösningen som att det handlar om mer kontroller och så vidare, och att man inte kopplar det till att man måste öppna upp gränserna om man ska kunna tillgodose rätten att söka asyl.” (Anna s. 6)

Även Morrison och Crosland (2001) lyfter fram problematiken med EU:s sätt att bemöta problemet med människohandel och trafficking:

Again the emphasis is on closing down criminal activities but without providing alternative means of migration for those with no choice other than to flee (Morrison/Crosland 2001 s. 1).

Arbetet mot och analysen av trafficking skulle alltså till viss del behöva integreras med arbetet för öppnare gränser för flyktingar och asylsökande för att tillfullo inbegripa migrerande och flyende kvinnors situation och förutsättningar. Hanne påpekar ett uppenbart problem som föreligger både hos myndigheter och hos icke-statliga organisationer:

”Man separerar ju, det är ju separerat hela vägen, det är ju inte bara de två orden [flyktingsmuggling och trafficking, förf. anm.], utan när man diskuterar människohandel så är det på andra konferenser, i andra organ, andra människor.” (Hanne s. 2)

Även om det framförallt är på statlig nivå den här uppdelningen leder till att arbetet mot trafficking används som ursäkt och försvar för att delta fullt ut i EU:s gemensamma hårdare gränspolitik så finns det också kunskapsluckor och strategiska problem hos flyktingrörelsen som gör att synen på de två företeelserna inte integreras:

”Det finns ju alltid inom flyktingrörelsen en viss rädsla för att kopplas samman, hela tiden måste man argumentera emot det här att folk kommer hit bara för att få det bättre ekonomiskt eller för brottslighet och så vidare. Därför finns det en tendens att hela tiden markera mot en typ av illegal invandring som man inte vill kopplas ihop med, och istället markera att vi pratar om de asylsökande och de har skyddsbehov och de har ingenting med det här att göra. Och det är klart att då kanske man inte heller är den första att se kopplingen när den finns.” (Hanne s. 2)

Hannes resonemang indikerar att även flyktingrörelsen riktar sitt fokus mot en manligt normerad bild av den Riktige flyktingen. De skäl Hanne pekar på är ju framförallt strategiska, man vill inte förlora sitt inflytande genom att bredda verksamheten, men slutresultatet blir att man fortsätter begagna sig av en analysmall som skymmer delar av bilden.

5. Lag, praxis, process

Sedan mitten av nittioalet har en diskussion om bedömningen av genusrelaterade asylskäl växt fram – främst tack vare olika internationella feministiska icke-statliga organisationer som arbetat med att föra upp frågan på dagordningen. UNHCR har rekommenderat staterna att se över sitt förhållningssätt till asylsökande kvinnor i allmänhet och till kvinnor som fruktar genusrelaterad förföljelse i synnerhet – en rekommendation som lett till en del diskussioner och utredningar i vissa stater men som mer sällan inneburit konkreta förändringar i praxis (jfr Bexelius 2001).

Genusrelaterad förföljelse kan handla om såväl genusrelaterade förföljelsegrunder som genusrelaterade förföljelsemetoder. Bland de fenomen som brukar räknas till genusrelaterad förföljelse finner vi exempelvis sexualiserat våld, kvinnlig könsstympning, våld inom familjen, tvångssterilisering, bestraffning som följd av överskridande av sociala normer eller lagar som reglerar kvinnors beteende och sexualitet (Bexelius 2001; Folkelius - Noll 1998 s. 611).

Men det är inte bara *skälen* som kan vara genusrelaterade utan även *tolkningen* och *bedömningen* av genusrelaterad eller till synes ”könsneutral” förföljelse kan vara genusrelaterad – eller i en del fall genusblind.

Därtill kommer själva asylprocessen. Intervjuernas upplägg, handläggarnas attityder, normer för bedömning av trovärdighet och så vidare är i hög grad präglade av manligt normerade föreställningar om hur en riktigt flykting är eller bör vara.

Alla delar av asylprocessen och alla asylfall hyser således genusaspekter. I det följande fokuseras på några av de punkter i asyllagstiftningen, praxis och asylprocessen där relevansen av kön framträtt tydligt i materialet.

Lagtexten

Utöver formuleringarna i FN:s flyktingkonvention om vem som har rätt att få asyl har varje land egna lagar för vem som räknas som skyddsbehövande eller kan få uppehållstillstånd av humanitära skäl². Graden av skydd och ekonomiska och sociala rättigheter ser olika ut för den som får flyktingstatus enligt konventionen och den som får uppehållstillstånd på andra grunder. Jag återkommer till skillnaden mellan de olika typerna av skyddsstatus men ville ge denna korta bakgrund till följande resonemang om lagtexten.

² *Flykting* är den som får *asyl* enligt flyktingkonventionen 3 kap. 2§. *Skyddsbehövande* i övrigt är den som får *uppehållstillstånd* enligt 3 kap. 3§ punkt 1-3. Man kan också beviljas *uppehållstillstånd av humanitära skäl*.

För en överblick över de relevanta paragraferna: se bilaga ”Utlänningslagen 3 kap.”

I debatten om internationell flyktingrätt diskuteras huruvida man ska lägga till en köns- eller genuskategori till flyktingkonventionen eller om man ska vidga tolkningen av existerande formuleringar till att innefatta även kön eller genus (Folkelius - Noll 2000 s. 14). Den senare strategin förespråkas av de som Folkelius och Noll (2000 s. 15) kallar för *tolkningsivrarna* medan *kompletteringsivrarna* argumenterar för den förra strategin.

Kompletteringsivrarna menar att genusrelaterad förföljelse ska ordnas in i flyktingkonventionen genom att genus eller kön läggs till som ytterligare en grund för förföljelse bredvid ras, nationalitet, religion, tillhörighet till en viss samhällsgrupp och politisk åskådning. Anhängarna till denna strategi anser att flyktingrätten i sin nuvarande form inte täcker genusrelaterad förföljelse och att begreppet förföljelse måste omformuleras för att kvinnors erfarenheter av förföljelse ska inbegripas (Stoltz 2000 s. 107, Folkelius - Noll 2000 s. 15).

Risken med att endast komplettera flyktingkonventionen med kategorin genus är att man inte utmanar de traditionella manligt normerade kategorierna. Omtolkningen av konventionens nuvarande flyktingdefinition innebär däremot en konkret användning av den feministiska teorins breddning av politikbegreppet.

Tolkningsivrarna menar att genusrelaterad förföljelse går att inkludera i nuvarande flyktingrätt genom en genusmedveten tolkning. Denna strategi utgår från uppdelningen i genusrelaterade förföljelsemetoder och genusrelaterade förföljelsegrunder. När det är fråga om genusrelaterade förföljelsemetoder kan skydd ges under konventioner som förbjuder avvisning vid hot om tortyr eller omänsklig behandling, alternativt kan asyl ges enligt flyktingkonventionen beroende på den förföljelsegrund den genusrelaterade förföljelsemetoden bygger på. Exempelvis kan kvinnor som hotas av könsstympning skyddas mot avvisning på grund av fruktan för omänsklig behandling och kvinnor som fruktar våldtäkt som ett led i förföljelse av en viss folkgrupp kan få flyktingstatus som tillhörande viss nationalitet eller "ras".

När det gäller genusrelaterade förföljelsegrunder poängterar Folkelius och Noll (1998 s. 611) att en kvinna inte förföljs *för att hon är kvinna*. Startpunkten för förföljelsen är istället förföljarens uppfattning att en person på något sätt bryter mot genusordningen. En kvinna som fruktar förföljelse för att hon brutit mot sociala normer blir inte förföljd för att hon är kvinna utan för att hon vägrar vara en "riktig" kvinna. Om man till detta resonemang lägger det faktum att det avgörande för om en asylsökande faller under flyktingkonventionens definition inte är om någon verkligen tillhör en viss nationalitet, ras, samhällsgrupp eller har en viss religiös eller politisk åskådning utan huruvida *förföljaren* sammanknippar personen med den gruppen kan man dra slutsatsen att de flesta fall av genusrelaterade förföljelsegrunder kan härledas till politisk åskådning. Folkelius och Noll positionerar sig som tolkningsivrare och konstaterar att "det avgörande är att samhällets reaktion är politisk till sin natur eftersom den syftar till att återställa en specifik genusordning som hotats att rubbas" (2000 s. 15). På samma sätt kan vägran att underställa sig religiösa normer, som exempelvis föreskriver kvinnors underordning, vara en grund för förföljelse på grund av religiös övertygelse.

En annan inriktning bland tolkningsivrarna är strategin att kvinnor som fruktar genusrelaterad förföljelse ska kunna få asyl enligt flyktingkonventionen som tillhörande "en viss samhällsgrupp". Detta tillvägagångssätt rekommenderas staterna av UNHCR (Stoltz 2000 s. 106) och har anammats i en del fall i exempelvis Kanada och USA. Folkelius och Noll (2000 s. 15-6) kritiserar emellertid denna variant av tolkningsiver och menar att begreppet samhällsgrupp är alltför absolut, att man riskerar att sätta flyktingen i en offerroll och att man osynliggör den politiska eller religiösa övertygelse som ligger bakom det agerande som utlöser genusrelaterad förföljelse.

I debatten om hur asyllagarna och tolkningen av dessa ska kunna inbegripa även kvinnors upplevelser av förföljelse kan vi se hur flera av den feministiska teorins nyckelbegrepp konkretiseras. Kärnan i debatten kan sammanfattas i det vid det här laget klassiska dilemman: ska man hävda kvinnors likhet med män eller ska man framhäva skillnaden mellan kvinnors och mäns erfarenheter? Dilemman kan benämnas inkludering eller exkludering; likhet eller skillnad; universalism eller mångfald och återkommer i många feministiska diskussioner om vilken strategi som ska användas i det emancipatoriska projektet. Praktiserar man likhetsprincipen riskerar man att tvinga in kvinnor i en universalism som placerar en vit manlig aktör i centrum för asyllagstiftningen och därmed riskerar att osynliggöra genusspecifika asylskäl eller brister i asylprocessen och utredningen som beror på denna manliga norm. Försöker man istället förbättra möjligheten för kvinnors skäl att synliggöras genom att visa på kvinnors skillnad och annorlunda erfarenheter från den manlige normen om flyktingen så har man motsagt likhetsprincipen och riskerar att hamna i en undergrupp eller marginaliserad sårintressegrupp vars olikhet kommit att placeras nederst i den hierarki som uppfattningar om olikhet alltid skapar (jfr Scott 1999 kap. 9).

I fallet med asyllagarna konkretiseras denna abstrakta undergrupp i den svenska lagstiftningens särskilda paragraf om förföljelse grundad på kön³. I en variant på kompletteringsiver har man definierat personer som "på grund av sitt kön eller homosexualitet känner välgrundad fruktan för förföljelse" (UtlIL 3 kap. 3§ punkt 3) som "skyddsbehövande i övrigt" istället för att ge dem flyktingstatus. I en undersökning av ett åttiotal fall av genusrelaterad förföljelse visar dock Maria Bexelius (2001) att inte ens denna paragraf om skyddsbehov används i någon större utsträckning. Majoriteten av de kvinnor i hennes undersökning som efter varierande antal överklaganden fick uppehållstillstånd fick detta av humanitära skäl (Bexelius 2001).

Bland informanterna finns såväl tolkningsivrare som kompletteringsivrare, men samtliga underkänner den lägre skyddsnivå som den svenska asyllagen erbjuder kvinnor som förföljs på grund av kön.

"Det som finns i Utlänningslagen är ju förföljelse på grund av kön eller homosexualitet, det borde vi kunna föra in i Genèvekonventionen vilket man har gjort i flera länder redan, det skulle stärka... då skulle det bli politiska skäl så att säga av de här skälen och inte bara humanitära." (Ove s. 2)

³ För en överblick över de relevanta paragraferna: se bilaga "Utlänningslagen 3 kap."

Det är klart att det här med humanitära skäl, det var ju en befrielse när det kom 1997, det blev en slags utväg då, men såhär efter [...] så ser man att alla som får stanna i Sverige nu då efter att man har kämpat med överklaganden och nya ansökningar, de får stanna på grund av humanitära skäl - och då underskattar man fortfarande skyddsbehovet.” (Kristin s. 6-7)

Eftersom en konventionsflykting har fler rättigheter och högre grad av skydd än den som fått uppehållstillstånd som skyddsbehövande i övrigt eller på grund av humanitära skäl är det högst relevant att problematisera ”könsparagrafens” och de humanitära skälens lägre status. Den som fått asyl enligt flyktingkonventionen kan under inga omständigheter (eller kunde åtminstone inte innan 11 september 2001) utvisas, medan uppehållstillstånd för övriga skyddsbehövande inte innehåller några sådana garantier om man till exempel döms för brott. En konventionsflykting har dessutom större möjligheter att snabbare ta sig igenom grinden till det formella medborgarskapet. Givet vissa andra rättigheter som till exempel rätt till studiemedel, resedokument och familjeåterförening samt det erkännande flyktingförklaringen ger dig som politisk aktör kan man även anta att konventionsflyktingen har större möjlighet att passera den sista grind jag talade om i teorikapitlet: grinden till det substantiella medborgarskapet.

”Folk får uppehållstillstånd av humanitära skäl trots att de har politiska skäl – jag har funderat på vad det betyder. Jag tror att det är kränkande att inte bli tagen på allvar, att ens historia inte räknas, att de kränkningar man utsatts för inte räknas. Detta gäller kvinnor i hög utsträckning, deras historia räknas inte som tillräckligt trovärdig eller allvarlig för att de ska få asyl. Möjligen kan de få uppehållstillstånd av humanitära skäl, men det ger andra signaler.” (Kristin s. 1)

Medan möjligheten att få formellt uppehållstillstånd alltså är direkt kopplad till graden av skyddsstatus så är tillgången till det substantiella medborgarskapet mer komplex och svårdefinierad. Kristins resonemang om att skyddsstatusen ger signaler om huruvida en flyktings historia ”räknas [...] som tillräckligt trovärdig eller allvarlig” kan vara en av de nycklar som öppnar för förståelsen av de mekanismer som utesluter marginaliserade grupper från det substantiella medborgarskapet. När de erfarenheter och upplevelser som formar din infallsvinkel till det politiska och samhälleliga livet inte räknas som relevanta för just politiken och samhället kommer din plattform för deltagande att dras undan.

Flera av informanterna förefaller slitna mellan de två sidorna i dilemmat mellan likhetsprincipen och betoningen av skillnader då de inte vill släppa på principer om mäns och kvinnors likhet men samtidigt ser att kvinnor förfördelas i asylprocessen:

“Inte mer än att kvinnor är kanske som vanligt lite mer utsatta, de ska ta hand om barnen, tänka på barnen och hela familjen och så vidare, men i övrigt tycker jag att både män och kvinnor är lika illa utsatta när det gäller flyktingpolitiken.” (Judith s. 7)

“Jag har aldrig skilt så mycket på det här med kvinnor och män för jag tycker att de är lika, när det gäller flyktingar så är de lika illa utsatta alltså. Männerna på sitt sätt för att de kanske har varit mer aktiva i gerillarörelser och sådant och syns utåt... Och kvinnor på sitt sätt för att de ska kunna skydda sig själv

och barn och hela tiden tänka på, inte bara på sig själva utan tänka på hela familjen. Jag har aldrig tänkt att det var någon större skillnad.” (Judith s. 8)

“Kvinnofrågor är ju mänsklighetens frågor egentligen.” (Bahari s. 8)

Citaten visar på en vilja att dels framhäva mäns och kvinnors lika värde, dels framhäva att flyktingpolitiken är inhuman och snävt tolkad för *alla* grupper. Man ser särskilda konsekvenser för kvinnor men tolkar dessa som en sekundär konsekvens av den ”könlöst” inhumana flyktingpolitiken.

Politikbegreppet

Diskussionen om vilka handlingar och vilka typer av förföljelse som ska ge rätt till flyktingsstatus eller uppehållstillstånd på andra grunder handlar till stor del om att definiera vad som är politiskt. Vad är en politisk handling, ett politiskt ställningstagande, en politisk reaktion från förföljarens sida? Det är synen på politik som ligger bakom den manligt normerade bilden av den riktige Flyktingen, den typ av asylberättelser som stämmer överens med denna norms och den typ av politisk aktivitet som räknas. Om man har utövat politisk verksamhet förväntas man ha innehaft en viss position i motståndsansattnationer, ha ett känt namn, kontakter och så vidare (jfr Crawley 2001).

Informanterna tänjer i sina resonemang på gränserna för vem som är flykting och därmed tänjer de också på själva politikbegreppet. Några gör det utifrån en mer ”påläst” position, andra tänjer på begreppen utifrån hur självklart det blir att skyddsbehov föreligger i mötet med kvinnor i olika situationer.

”[De] har ju skäl i botten, [de har] flytt från *hotet* att tvingas arbeta som prostituerade i sina hemländer...” (Marianne s. 6)

”Alltså kvinnor har ju speciella andra skäl [...], kvinnor till exempel flyr från sina män som de blivit misshandlade av, eller flyr för att de är rädda att bli stenade till döds för att de varit otrogna och så vidare, och dom här skälen finns inte i lagen, eller i Genèvekonventionen. [...] detta är en sak som man egentligen ska ta upp och lägga till i Genèvekonventionens flyktingparagraf.” (Bahari s. 5)

”Att bara ha nagellack eller sminka sig, det är en politisk handling, motstånd, för att de hånar regimen [...], men det syns ju inte och det kallas inte heller [politik]” (Bahari s. 5)

I Spijkerboers studie *Gender and Refugee Status* (2000) fördjupas förståelsen av det traditionella politikbegreppets manligt normerade karaktär. Det är inte bara dikotomin privat/politiskt som är i funktion i de resonemang, bedömningar och beslut som granskas i undersökningen utan även en rad andra dikotomier som innehåller vissa genusaspekter. Politik, och i förlängningen förutsättningarna för politisk asyl och flyktingförklaring, definieras som frånvaron av vissa andra sfärer. Först och främst den privata sfären men också den ekonomiska sfären och

den fysiska kroppsliga sfären måste bort för att en erfarenhet ska räknas som politisk. Exempelvis ses ”riktig” tortyr som något vetenskapligt och därmed som politisk förföljelse medan andra former av våld och framförallt sexualiserat våld mot kvinnor får en mer markerad anknytning till kroppslighet och därmed ses som privat, ”vanlig” brottslighet eller som en ekonomisk fråga. Anknytningen till kroppslighet förefaller också leda till att sexuellt våld mot kvinnor anses mer ”naturligt”. Kristin berättar att många kvinnor hon mött som blivit våldtagna under krigen på Balkan har fått sin berättelse klassad som trovärdig men dock inte asylgrundande och ser sig föranledd att konstatera:

“Jämfört med hur alla, både kvinnor och män, kan leva sig in i och förfäras när män blir våldtagna, är engagemanget när kvinnor blivit våldtagna inte alls lika stort.” (Kristin s. 1)

Marianne lyfter fram det både ekonomiskt grundade och ”kroppsliga” hotet att tvingas till prostitution:

”Kvinnor som hotas av prostitution, deras liv är ju hotat.” (Marianne s. 7)

Här dras ifrågasättandet av politikbegreppet till sin spets: såväl den ekonomiska och den kroppsliga som den privata sfären politiseras av kravet att ”hotas av prostitution” borde vara en grund för asyl. Jag låter detta stå som exempel på hur utmanande ett vidgat politikbegrepp kan vara inte bara för synen på en enskild asylberättelse utan i allra högsta grad för synen på hur det egna samhället ordnas och styrs.

Spijkerboer (2000) visar också hur ”kultur”⁴ och kulturella förklaring kommer in i besluten och utmanövrerar anspråk på politisk förföljelse. Inställningen till ”kultur” har problematiserats på flera olika sätt hos informanterna. Bahari talar om ”kulturrelativism”:

”Kulturrelativismen är ju också en teori som kommit under andra delen av nittiotalet, man resonerar att ”det är kulturen, deras kultur” och man säger att ”du har sagt att du är muslim, så att du kan inte göra så, det är mot din religion” Det är kulturrelativism, eller hur? [...] Detta att man glömmer att religionen har gått över andras rättigheter, över individens rättigheter, det ser man inte där, då ser man överlag.” (Bahari s. 6)

Bahari menar att myndigheterna genom hänvisningar till ”kulturen” (eller i exemplet: religionen) dels vägrar se förföljelsen som individuellt riktad, dels ifrågasätter individers rätt att bryta mot lagarna inom den ”kultur” (eller religion) de själva på ett eller annat sätt anses (eller säger sig) tillhöra.

Samtliga önskar att myndigheterna ska förstå att kvinnor förföljs och förtrycks på vissa sätt i vissa länder och att de där inte kan erbjudas skydd av staten:

⁴ Jag sätter begreppet ”kultur” inom citattecken eftersom det är ett oerhört komplext begrepp som jag inte kommer att utveckla närmare. Det jag vill visa i det följande resonemanget är främst hur myndigheterna använder hänvisningar till ”kultur” för att på olika sätt ”avpolitisera” asylberättelser. Jag vill *inte* visa vad ”kultur” *verkligen* är eller hur man *bör* tala om kultur.

”Kvinnor som kommer från muslimska länder har speciella skäl att stanna för att det är könsrelaterat, det är inte bara vanliga skäl - att man varit politiskt oliktankande och så vidare - utan bara för att man varit kvinna så är man speciellt förtryckt och hotad också, så vi vill ha villkorlös asyl för kvinnor som kommer från de här länderna.” (Bahari s. 5)

Dessa resonemang innebär en risk att närma sig en diskurs där kvinnliga flyktingar ses som offer för De Andras underutvecklade och ärkepatriarkala samhällen, medan det svenska samhället, om bara myndigheterna gick med på det, är en fristad bland jämställda män som aldrig förtrycker eller brukar våld, men bland informanterna fokuserar man snarare på att även det svenska samhället präglas av kvinnoförtryckande strukturer.

”Vi kämpade som djur [...] för att en kvinna [skulle få stanna i Sverige, förf. anm.] som hotades av exakt samma sak som Fadime om hon kom tillbaka till irakiska Kurdistan. [...] Den här kvinnan blev utvisad, då ifrågasätter man: *tycker* man egentligen det är särskilt allvarligt med kvinnomord? När det är okej att man gör det på andra ställen, men inte här, det blir närmast en form av rasism, det är alltså en fråga om kvinnan, men också en rasism mot folk från andra kulturer, deras liv är liksom inte... Får de lov att vara här och får uppehållstillstånd då kan vi gråta på deras begravning [han syftar på ministrarnas engagemang i Fadimes öde, förf. anm.] men i övrigt så struntar vi fullständigt i vad som händer med dem i andra delar av världen. Så den kvinnosyn, den patriarkaliska kvinnosynen som finns i de här länderna den delar vi uppenbarligen i Sverige eftersom vi skickar tillbaka kvinnor till ett sådant helvete, vi har ingen annan uppfattning än dom har.” (Ove s. 7)

Å ena sidan stängas man mot en problematik som innebär att myndigheter och ”folk i allmänhet” har en syn på ”dessa kvinnofientliga kulturer” som leder till flera saker: Människor som antas komma från ”dessa kulturer” ses som problem och extremt förtryckta eller förtryckande; förtrycket i Sverige osynliggörs och man skapar en förskönad bild av den Svenska Jämställdheten; myndigheterna kan föra ”kulturrelativistiska” resonemang om att ”så där *är* det där och därför är du inte utsatt för förföljelse personligen”.

”Verkligheten har blivit så förvrängd, innan sa man om regimen [i Iran, förf. anm.] att ‘det är en diktatur’, men nu... det började successivt i början av 90-talet, och så plötsligt var det stängt. Och så sa man ‘Det är kulturrelaterat. Ni vill ha honom, ni har varit och demonstrerat för honom. Om du är muslim varför följer du inte islams lagar?’” (Bahari s. 5)

Å andra sidan stängas man mot problemen som följer av att myndigheterna i vissa sammanhang *undervärderar* den förföljelse som kvinnor utsatts för och/eller inte visar på medvetenhet om kvinnors möjligheter att till exempel få statligt skydd, fly inom hemlandet, eller försörja sig vid ett återvändande.

”Det är kvinnor från Bangladesh som blivit våldtagna av poliser och i Utlänningsnämndens dom står det att ‘detta är inte tillåtet i Bangladesh och att du kan åka ner till samma by och anmäla dem’ – till samma poliser som våldtagit dem!” (Ove s. 2)

Eftersom genusrelaterade asylskäl är de som främst trasslas in i myndigheternas luddiga uppfattning och användning av begreppet ”kultur” hamnar i första hand flyende kvinnor i kläm och i andra hand hamnar alla försök att formulera motkritik i kläm eftersom man får så många olika argumentationsnivåer och kultursyner att förhålla sig till.

Utredning

Våren 2001 utarbetade Migrationsverket vissa riktlinjer för hur man bättre skulle kunna tillmötesgå kvinnor i asylprocessen. Dessa handlade bland annat om rätt till kvinnliga utredare och tolkar, om förståelse för att inte alla detaljer om exempelvis en våldtäkt kommer i dagen redan vid första mötet med myndighetspersoner och att både kvinnors politiska aktivitet och förföljelse av kvinnor kan vara svårare att bevisa varför beviskraven bör ställas lägre (jfr Migrationsverket 2001). Dessa riktlinjer är dock inget som informanterna upplever haft något större genomslag. Punkt för punkt kritiserar istället myndigheterna för brister på just de områden man själv tagit upp i sina riktlinjer.

”Det ser man ju fortfarande att det inte är en självklarhet att kvinnan får prata med handläggaren i enrum, det är inte en självklarhet att hon får en kvinnlig tolk.” (Hanne s. 3)

”Det verkar som att om man inte får höra detaljerna så tar man inte tillräckligt allvarligt på det. Och det kan ju då tvinga en person att kanske berätta det, eller något man kanske inte vill berätta, att det blir fel, eller att man berättar det utan något känslöengagemang och då kan det bli så att den här personen från Migrationsverket uppfattar det som att ‘jaja det var ju inte så farligt’” (Kristin s. 3)

”Sen också att de inte talar om det [att de blivit våldtagna, förf. anm.] för myndigheterna här förrän kanske långt efteråt. Och då säger dom att ‘jaja det säger ni nu för att ni lärt er vad man ska säga och hur man ska göra’ och så.” (Judit s. 6)

Anna har följt upp riktlinjerna i sitt arbete och tvingas konstatera:

“Jag har inte sett någon förändring alls. Det finns säkert en del positiva beslut som har fattats, men av de beslut jag sett, har det inte skett någon förändring alls, de ser likadana ut... Alldeles för många som liknar dem för två sedan där man inte tar hänsyn till kvinnors särskilda erfarenheter av förföljelse och där man inte implementerar riktlinjerna så att kvinnor får flyktingstatus till exempel.” (Anna s. 1)

Själva tillvägagångssättet under utredningarna återkommer såväl i intervjuerna som i de tidigare studier jag tittat på. Bland de allvarligaste diskriminerande eller osynliggörande handlingarna gentemot kvinnor som tas upp i anknytning till diskussionen om utredningar finns till exempel synen på familjen som en enhet

samlad under mannens asylskäl, kvinnor behandlas ofta som mannens bihang och inte som en självständig individ som kan ha egna skäl och egna historier.

”Det var en tolk som berättade det att hon hade upplevt att män kunde man då intervjuas i 1,5 timmar och efter det intervjuade man kvinnan och då gick det på 20-30 minuter.” (Kristin s. 2)

”I ett fall hade en kvinna blivit gruppvåldtagen, men man har ändå gått på mannens skäl.” (Marianne s. 1)

Många av informanterna vittnar om hur kvinnor som utsatts för sexuella övergrepp och våldtäkt närmast blir fortsatt kränkta under utredningen på grund av brister i utredningsförfarandet. Trots att Migrationsverkets riktlinjer (2001) tydligt uttrycker att man inte bör kräva allt för detaljerade redovisningar av sexuella övergrepp så fortsätter denna praktik:

“Jag reagerar också på hur detaljerat man frågar ut kvinnor om övergrepp, det borde räcka att berätta att man utsatts för våldtäkt, varför alla detaljer? Detta kan innebära att kränkningen fortsätter här i Sverige.” (Kristin s. 1)

En annan problematik som Migrationsverket själva nämner i sina riktlinjer (2001) är sekretessen inom familjen. En förutsättning för detta är först och främst att intervjuerna sker separat, något som inte alltid är en självklarhet, och att besluten skrivs separat. Om en kvinna inte vill att resten av familjen ska få kännedom om sexuella övergrepp ska hon vara skyddad av sekretessen.

”Jag läste en notis om en JO-anmälan mot en advokat på Migrationsverket där kvinnan under förtroende berättat om en våldtäkt, då hade de missat det [avslöjat det för maken alltså, förf. anm.] vilket gjorde att han försköt henne. Det har säkert hänt förr men nu har de ju riktlinjer så det borde inte kunna hända igen.” (Hanne s. 3)

Flera av informanterna berättar om liknande händelser och givet den ovan redovisade behandlingen av familjen som en enhet med mannen som överhuvud, kan man konstatera att detta inte enbart reflekterar enskilda misstag utan att det snarare reflekterar brist på medvetenhet och vilja hos myndigheterna att behandla kvinnor som självständiga subjekt.

Ett centralt mål med utredningen är att göra en bedömning av den asylsökandes trovärdighet. Migrationsverkets riktlinjer beskriver uttryckligen att kvinnors asylberättelser av flera anledningar kan se annorlunda ut än den berättelse en traditionell politisk aktivist bär med sig. Bland annat säger man sig vilja ta hänsyn till att kvinnor på grund av ”kulturella skillnader, traditioner och attityder” (Migrationsverket 2001 s. 14) kan uttrycka sin historia på ett annat sätt än män. En förutsättning för att kunna ta den här typen av hänsynstaganden skulle kunna vara att beslutsfattaren har mött kvinnan och varit med vid intervjun, vilket oftast inte är fallet. Ett par av informanterna lyfter fram detta som problematiskt.

”Det som framförallt är helt avgörande det är att de här människorna får rätt att själv inställa sig till förhandlingen och själv berätta sin historia, rätt att visa upp sig.” (Ove s. 5)

“Om det inte är den man träffat personligen som tar beslutet påverkar det framför allt kvinnors typ av berättelser.” (Marianne s. 1)

För att uppfylla riktlinjerna krävs också en bredare förståelse för vilka förutsättningar kvinnor från olika länder har att engagera sig politiskt. Bahari lyfter fram flyktingar från Iran som exempel:

”Alla de här individuella berättelserna, när de kommer och berättar det *är* politiskt relaterat, fast om man kommer från ett land som har varit totalt förtryckt, man har inte ens vågat tänka namnet politik, och man kommer hit och så frågar de 'har du varit politiskt aktiv?'. Den här människan har gjort många olika saker men så svarar hon 'nej, jag har inte varit politiskt aktiv', 'men det *är* ju politisk aktivitet', säger jag, 'varför säger du nej?'" (Bahari s. 5)

Man måste kunna tolka olika handlingar och ställningstaganden som politiska oavsett om kvinnan själv inte definierar dem i de termerna.

Då många fall av genusrelaterad förföljelse bedöms vara ”privata” eller ”kulturella” brott och inte förföljelse i ordets asylrättsliga mening, hänvisar myndigheterna ofta kvinnor som utsatts för denna typ av förföljelse till att söka skydd hos staten i sitt hemland.

“Vi har haft flera fall av kvinnor där vi har inspelade telefonsamtal och brev där man tydligt uttalar att 'kommer du hit så slår vi ihjäl dig' men det har inte hjälpt. Man hänvisar till att det här, det som brukar kallas hedersmord, jag föredrar att kalla det för kvinnomord, inte är tillåtet, trots att det i grunden är tillåtet, med mycket låga straff och ibland inga straff alls.” (Ove s. 4)

”Man har för stor tilltro till statens förmåga att ge kvinnor skydd, tron att de kan gå till myndigheterna i sitt land.” (Anna s. 2)

Hänvisningar till statligt skydd visar på omedvetenhet om kvinnors relation till staten och reella möjligheter för kvinnor att åtnjuta statligt skydd i sina hemländer.

Crawley (2001) och Bexelius (2001) beskriver till stor del kärnproblematiken i utredningsförfarandet i termer av att beslutsfattare och myndigheter i Storbritannien respektive Sverige måste ”förstå”, ”vara medvetna om ” eller ”skaffa kunskap om” de könsstrukturstrukturer som ofta ligger bakom genusrelaterad förföljelse och som på andra sätt påverkar flyende kvinnors situation. Jag instämmer till fullo i att denna kunskapslucka finns och måste åtgärdas, men undrar om beskrivningen av den som just och endast en kunskapslucka riskerar att osynliggöra delar av orsakssambanden. Man kan konstatera att denna förståelse, medvetenhet och kunskap till stor del saknas *trots* de egna riktlinjerna och *trots* påtryckningar och information från såväl UNHCR som feministiska organisationer och forskare. Därför kan det vara relevant att dra analysen av problematiken vidare till frågan om *varför* förståelsen, medvetenheten och kunskapen fortfarande saknas.

Informanterna placerar till stor del orsaken till den bristfälliga kunskapen om genusrelaterad förföljelse och andra genusrelaterade aspekter på flyktsituationen i

det större sammanhanget av nittiotalets åtstramade asylpolitik. Man ser alltså förklaringen i den allmänna oviljan och misstänksamheten de upplever hos beslutsfattarna från utredarnivån upp till regeringen.

“Idag arbetar man för att skydda sig MOT flyktingar istället för att skydda dem” (Marianne s. 3)

“Det verkar som om man säger nej nästan generellt, och det ska vara oerhört mycket för att de ska få asyl. Här gäller att hellre fälla än fria, den saken är klar.” (Judit s. 1)

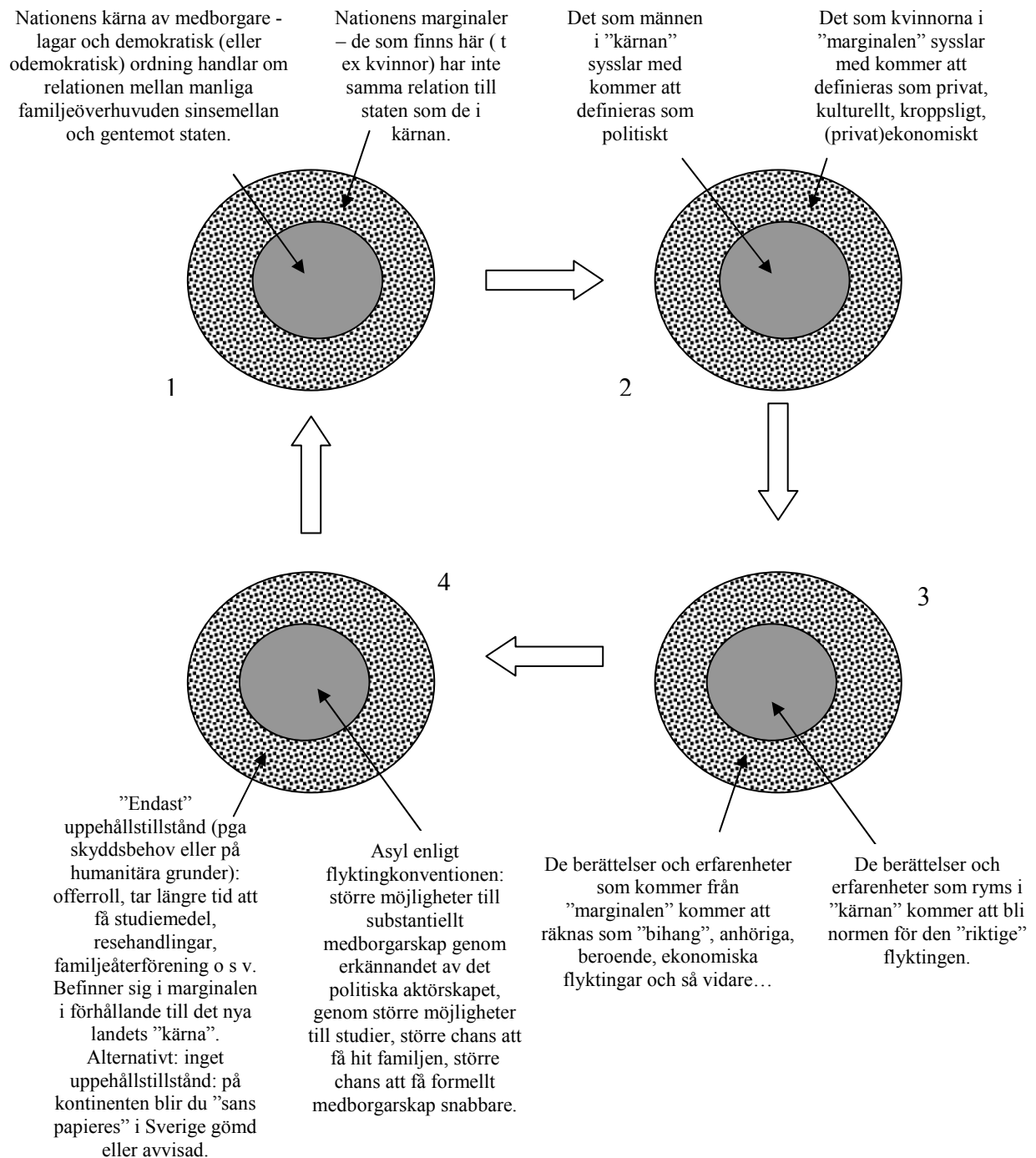
“Min främsta kritik mot svensk flyktingpolitik det är egentligen att det är en stor bluff, man säger att vi har en generös flyktingpolitik i Sverige, men när jag ser verkligheten är den allt annat än generös.” (Ove s. 1)

“Idag kör man över både Barnkonventionen och EU-konventionen och Genèvekonventionen. Sverige är inte längre ett land där man lever upp till de krav som FN och Genèvekonventionen har.” (Judit s. 3)

Den åtstramning av flyktingpolitiken informanterna beskriver har vi tidigare identifierat som den ena delen i den dubbla rörelse av integrering och uteslutning som sker i EU genom Schengenavtalet och bygget av Fort Europa. Här konkretiseras samspelet mellan kön och rasifiering: den nykläckta medvetenheten om flyende kvinnors villkor som Migrationsverkets riktlinjer trots allt visar på faller i skuggan av en övergripande exkluderande politik grundad på föreställningar om en gemensam Europeisk identitet.

6. Från periferi till periferi – en sammanbindande analys

I det följande kommer delar av föregående diskussioner knytas tätare samman med de teoretiska begreppen. Denna sammanfattande analys utgår från följande starkt förenklade modell:

Modellen består av fyra likadana figurer som med pilarnas hjälp beskriver den resa ”från periferi till periferi” som flyende kvinnor riskerar göra.

Figur 1 är resans startpunkt, men också dess slutpunkt. Här beskrivs hur det manligt normerade medborgarskapsbegreppet placerar kvinnor i nationens periferi. Nationalstatens lagar och strukturer utgår från relationen mellan medborgarna, men då dessa medborgare förutsätts vara manliga familjeöverhuvuden kommer kvinnor inte att få en ”egen” relation till staten. Familjen blir statens minsta enhet.

En stor del av den förföljelse specifikt kvinnor utsätts för går att härleda ur kvinnors position i nationen. Våldtäkt som krigsföringsmetod eller som metod för att kränka eller skända en annan religiöst, etniskt, geografiskt eller på andra grunder bestämd folkgrupp är kanske en av de mest uppmärksammade konsekvenserna av kvinnors roll som både reproducent av och ”ägodel” till nationen (Crawley 2001).

”Jag trodde inte att man använde våldtäkt som nåt krigsmedel, eller som att söndra familjen, samtidigt tänker jag hur skändar du ett land bäst, ja det är genom att söndra familjen, och hur söndrar du en familj, jo det är genom att skända familjen, och där våldtäkt då ses i de här kultureerna, och jag kan tänka mig att våldtäkt även i vår kultur ses som något väldigt söndrande.” (Kristin s. 4)

Men även sådant som bestraffning och förföljelse på grund av vägran eller oförmåga att följa normer för hur en kvinna ska leva har sina rötter i kvinnans ansvar för den symboliska reproduktion av nationen.

”Och en ensam kvinna i Iran klarar sig inte helt enkelt, av män blir hon betraktad som fredlös ungefär, hon är alltså då, i stort sett kan man säga, en hora som lever ensam.” (Judith s. 4)

Även den begränsade möjligheten att ta del av statens skydd beror ofta på relationen till nationen. Eftersom familjen är nationens minsta enhet kommer statens möjlighet och/eller vilja att ”lägga sig i” medborgarnas liv inte att sträcka sig inom familjens gränser (Crawley 2000).

Modellen är oerhört förenklad och rör sig endast på ett strukturellt plan. Jag ska dock försöka ge den lite liv genom att diskutera aktörskapet inom strukturerna. Det är ju inte så enkelt att kvinnor befinner sig i marginalen och nöjer sig med det, det är tvärtom de ständiga ”inbrytningarna” mot kärnan som leder till olika typer av förföljelse gentemot kvinnor. Inte heller de kvinnor som flyr av ”enbart” ekonomiska skäl är entydiga offer – utan tvärtom agerar de utifrån en situation som de själva bedömer ohållbar. Kvinnor som flyr har alltså vid en tidpunkt tagit flera beslut, att agera och/eller att fly. Detta är en självklarhet men likväl viktigt att ha med sig på resan bland de förtryckande strukturer som beskrivs.

Politikbegreppets traditionella innehåll är strikt kopplat till kön i en dubbel rörelse – å ena sidan definieras vad politik *är* utifrån den manligt normerade medborgarens aktiviteter och vad politik *inte är* utifrån kvinnors aktiviteter, men å andra sidan kommer kvinnor att förhindras göra det som definierats som politik och män kommer att förhindras eller snarare vägra göra det som räknas som

privat. Kvinnors motstånd mot denna gränsdragning kommer således också att kräva en dubbel rörelse – å ena sidan inbrytningar på den traditionella politiska arenan, å andra sidan en vidgning av denna arena in på det privatas arena. Båda dessa motståndsrörelser riskerar att bestraffas. Såväl kvinnors intervention i ”vanlig” politik som kvinnors feministiska eller annan separatistisk organisering innebär en utmaning av de mönster jag beskriver i min modell. Även enskilda kvinnors ”privatpolitiska” agerande – till exempel att vägra följa en viss norm för hur kvinnor ska leva och vara - är ett ifrågasättande av strukturerna.

”Och sen många kvinnor, eller unga flickor, som hade flytt för att de inte accepterade slöjan och om de hade fortsatt att inte acceptera, så hade de hamnat i fängelse, blivit mördade på gatan.” (Bahari s. 3)

”Efter några månader när de ville att alla skulle bli beslöjade, det kom 500.000 kvinnor utan slöja, bara kvinnor. [...] De här 500000 kvinnorna, alla har tystats ner, de flesta har blivit mördade på gatan, de finns inte längre. [...] De hade flytt om de haft chansen.. men de finns inte längre!” (Bahari s. 4)

Vi är nu framme vid figur 2 och kan konstatera att kvinnornas position i förhållande till staten och som andra klassens medborgare alltså i vissa fall är en del av skälen för flykten, och i andra fall, som vi kommer att se i figur 2 och 3, en del av skälen till avslag på deras asylansökningar.

Figur 3 kan sägas beskriva den ”mall” som läggs på en asylberättelse för att bedöma om den är trovärdig och om den ryms inom ramarna för flyktingstatus eller skyddsbehov. Det är ingen slump att denna mall är misstänkt lik figur 1 och figur 2 utan snarare en självklar följd av att det är den manligt normerade medborgaren som är utgångspunkten för vad som räknas till den politiska sfären och därmed också är utgångspunkten för vad som räknas in i flyktingdefinitionen. Precis som att kvinnor placerats i nationens utkanter och att deras motstånd mot denna position också placerats utanför politikbegreppets ramar, kommer nu deras asylberättelse att hamna i asylrättens periferi – de kommer att betraktas som sin makes bihang, som anhöriga, beroende, som ekonomiska flyktingar eller helt enkelt som ”falska” flyktingar.

Bedömningsmallen i figur 3 kommer i sin tur att leda till att skyddsstatusen fördelas enligt figur 4. Den manligt normerade flyktingsstatusen innebär inte bara ett erkännande av det politiska aktörskapet utan också fler formella och praktiska rättigheter i form av rätt för familjen att komma hit, högre ekonomiska bidrag, rätt till resedokument, rätt till studiemedel med mera. Dessutom brukar det gå snabbare för konventionsflyktingar att få formellt medborgarskap. Allt detta sammantaget ger att konventionsflyktingar verkar få en mer direkt relation till den nya nationen, ett mer substantiellt medborgarskap. De som nekats flyktingstatus eller skydd kommer istället att få samma indirekta förhållande till nationen i mottagarlandet och samma andra klassens medborgarskap. Och i och med det är vi tillbaka på figur 1: Kvinnor tar sig från en perifer position men riskerar att hamna i en annan.

Ett alternativt slut på resan i modellen är att de manligt normerade bedömningsramarna leder till att kvinnor bedöms ha möjlighet att söka skydd hos staten i landet de kommer ifrån och skickas tillbaka. Eftersom figurerna i stort ser

likadana ut kommer man inte att upptäcka att kvinnors relation till staten i många fall innebär att de omöjligen kan få statligt skydd.

7. Sammanfattning

Med avstamp i den kunskap och erfarenhet som genereras hos flyktingrörelsens aktörer har EU:s gräns- och flyktingpolitik utforskats utifrån ett feministiskt perspektiv. Med frågeställningen ”Har EU:s gräns- och flyktingpolitik några könsspecifika konsekvenser för kvinnor?” som utgångspunkt har de diskursiva och strukturella ramarna granskats – hela tiden med informanternas röster som grund för diskussionen.

Jag har konstaterat att kvinnors möjligheter att fly till EU och deras säkerhet och förutsättningar under flykten påverkas könsspecifikt av de lagar och regleringar som tillsammans utgör Fort Europa. Framförallt verkar kvinnors generellt begränsade ekonomiska förutsättningar och tillgång till det offentliga livet innebära förminskade chanser att ta sig in i EU via flyktingsmugglare. Dessutom verkar kvinnors reproduktiva ansvar och riskerna att utsättas för våld öka och försvåras i en flyktsituation.

Jag har också konstaterat att en strikt uppdelning mellan trafficking och människosmuggling i såväl talet om företeelserna som i arbetet mot dem blir mindre självklar när flyende kvinnors erfarenheter placeras in i bilden.

Vidare har det konstaterats att den svenska lagen om uppehållstillstånd som skyddsbehövande till kvinnor som hotas av förföljelse på grund av kön leder till att genusrelaterade asylskäl ”nedvärderas”. Med hjälp av en vidgning av det manligt normerade politikbegreppet skulle de flesta fall av genusrelaterade förföljelsegrunder kunna tolkas som förföljelse på grund av politisk eller religiös åskådning och därmed rymmas inom flyktingkonventionen. I fall av genusrelaterade förföljelsemetoder kan skydd ges beroende på den grund som ligger bakom förföljelsen, exempelvis tillhörighet till viss nationalitet eller ”ras” – även detta rymms inom flyktingkonventionen.

Men inte heller ”könsparagrafen” med sin lägre skyddsstatus används i någon större utsträckning. Bland de som överhuvudtaget får uppehållstillstånd får de flesta på humanitära grunder.

Givet de skillnader i sociala och ekonomiska rättigheter som föreligger mellan konventionsflyktingen och den som får uppehållstillstånd på andra grunder förefaller möjligheten att ta sig genom grinden till det substantiella medborgarskapet vara större för konventionsflyktingen.

I en fördjupad diskussion om politikbegreppet diskuteras hur inte bara dikotomin privat/politiskt spelar in utan även dikotomierna politiskt/kroppsligt, politiskt/kulturellt och politiskt/ekonomiskt. Kvinnors asylberättelser tenderar oftare att placeras in i just privat, kroppsligt, kulturellt eller ekonomiskt och deras möjligheter att få erkännande för sitt politiska aktörskap eller för de kränkningar de utsatts för kringskärs.

Vad gäller utredningarna har det konstaterats att myndigheterna inte uppfyller sina egna riktlinjer för hur kvinnors asylskäl ska förstås och hur kvinnor ska

behandlas i asylprocessen. Bland annat saknas förståelse för svårigheten att berätta om övergrepp och det saknas insikt i hur de reella möjligheterna för kvinnor att erhålla statligt skydd i hemlandet ser ut.

Givet de möjligheter myndigheterna haft att vidga sin kunskap och förståelse för hur asylprocessen ska kunna anpassas efter kvinnors villkor har jag konstaterat att det är vilja som saknas. Oviljan att vidga möjligheterna att få asyl och uppehållstillstånd har härletts till den exkluderande rörelse som pågår i EU – stängda gränser och snäv asylrätt har blivit den strukturella och diskursiva förutsättningen för projektet att öppna gränserna, öka integreringen och skapa en berättelse om en gemensam ”europeisk identitet” inom EU.

I den sammanbindande analysen har jag visat hur kvinnor riskerar att företa en resa från nationens periferi i sitt hemland till en liknande perifer position i asyllandet. Avståndet till ett substantiellt medborgarskap och den dubbla positionen som ansvarig för reproduktion av nationen och som nationens underordnade kan dels bli en utlösande faktor för förföljelse, dels bli grund för asyllandets bedömning av asylberättelsen. När kvinnors asylberättelser inte passar in i den manlige normen för vad som är politisk aktivitet och vem som är politisk flykting kommer möjligheten att ta sig genom grinden till ett substantiellt medborgarskap att beskäras även i asyllandet.

8. Referenser

Litteratur

Bexelius, Maria, 2001. *Kvinnor på flykt – en analys av svensk asylpolitik ur ett genusperspektiv 1997-2000*. Stockholm: Rådgivningsbyrån för asylsökande och flyktingar.

Cockburn, Cynthia, 1998. *The Space Between Us. Negotiating Gender and National Identities in Conflict*. London och New York: Zed Books.

Crawley, Heaven, 2000. "Engendering the State in Refugee Women's Claims for Asylum", s. 87-104 i Jacobs, Susie - Jacobson, Ruth - Marchbank, Jen (red.) *States of Conflict: Gender, Violence and Resistance*. London och New York: Zed Books.

Crawley, Heaven, 2001. *Refugees and Gender. Law and Process*. Bristol: Jordans.

Folkelius, Kristina - Noll, Gregor, 1998. "Affirmative Exclusion? Sex, Gender, Persecution and the Reformed Swedish Aliens Act", i *International Journal of Refugee Law* Vol. 10 No. 4, s. 607-636.

Folkelius, Kristina - Noll, Gregor, 2000. "Affirmative Exclusion. Kön, genus och flyktingskydd i den svenska utlänningslagen", i *Feministiskt perspektiv* nr. 1, s. 14-18.

Hansen, Peo, 2000. *Europeans only? Essays on identity politics and the European Union*. Umeå: Umeå Universitet.

Lister, Ruth, 1997. *Citizenship. Feminist Perspectives*. London: Macmillan.

Nadig, Aninia, 2002. "Human Smuggling, National Security, and Refugee Protection", i *Journal of Refugee Studies* vol. 15 nr. 1, s. 1-25.

Peterson, V. Spike - Runyan, Anne Sisson, 1999. *Global Gender Issues*. 2 ed. Boulder: Wetsview Press.

Rushdie, Salman, 1991. *Satansverserna*. Viborg: Albert Bonniers Förlag.

Schierup, Carl-Ulrik, 2003. "Vart tog den sociala dimensionen vägen? Medborgarskap, multikulturalism och social exkludering.", i de los Reyes, Paulina – Molina, Irene – Mulinari, Diana (red), 2003. *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.

Scott, Joan Wallach, 1999. *Gender and the Politics of History*. Revised ed. New York: Columbia University Press.

Spijkerboer, Thomas, 2000. *Gender and Refugee Status*. Aldershot: Ashgate / Dartmouth

Stoltz, Pauline, 2000. *About being (T)here and making a difference – Black Women and the Paradox of Visibility*. Lund: Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.

Vestin, Sanna, 2002. *Flyktingboken*. Stockholm: Ordfront

Ålund, Aleksandra, 2003. ”Etnicitet, medborgarskap och gränser”, i de los Reyes, Paulina – Molina, Irene – Mulinari, Diana (red), 2003. *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.

Internetkällor

Migrationsverket, 2001. ”Riktlinjer för bedömning av kvinnors skyddsbehov.” Hämtat från Migrationsverkets hemsida www.migrationsverket.se, 2002-05-06.

Morrison, John – Crosland, Beth, 2001. ”The trafficking and smuggling of refugees: the end game in European asylum policy?” Hämtat från UNHCR:s hemsida www.unhcr.ch/refworld/pubs/pubon.htm. 2003-02-01.

Offentligt tryck

SFS 1989:529 Utlänningslagen

Intervjuer

Anna 2003-01-30

Bahari 2003-03-14

Hanne 2003-03-28

Judit 2003-02-24

Kristin 2003-02-12

Marianne 2003-01-28

Ove 2003-02-26

9. Bilaga

Utlänningslagen 3 kap.

Här presenteras de mest relevanta delarna av utlänningslagen:

3 kap. 1§

Med asyl avses i denna lag uppehållstillstånd som beviljas en utlänning därför att han är flykting.

En ansökan om uppehållstillstånd enligt 3 § skall handläggas som en asylansökan.

3 kap. 2§

Med flykting avses i denna lag en utlänning som befinner sig utanför det land, som han är medborgare i, därför att han känner välgrundad fruktan för förföljelse på grund av sin ras, nationalitet, tillhörighet till en viss samhällsgrupp eller på grund av sin religiösa eller politiska uppfattning, och som inte kan eller på grund av sin fruktan inte vill begagna sig av detta lands skydd. Vad som nu har sagts gäller oberoende av om förföljelsen utgår från landets myndigheter eller dessa inte kan antas bereda trygghet mot förföljelse från enskilda.

3 kap. 3§

Med skyddsbehövande i övrigt avses i denna lag en utlänning som i andra fall än som avses i 2 § lämnat det land, som han är medborgare i, därför att han

3 kap. 3§ punkt 1

känner välgrundad fruktan för att straffas med döden eller med kroppsstraff eller att utsättas för tortyr eller annan omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning,

3 kap. 3§ punkt 2

på grund av en yttre eller inre väpnad konflikt behöver skydd eller på grund av en miljökatastrof inte kan återvända till sitt hemland, eller

3 kap. 3§ punkt 3.

på grund av sitt kön eller homosexualitet känner välgrundad fruktan för förföljelse.

2 kap. 4§ punkt 5

Upphållstillstånd får ges till en utlänning som av humanitära skäl bör få bosätta sig i Sverige.

(SFS 1989:529)